



<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 38, Issue 1, No.105, 2027, pp 47-70

Received: 11.04.2026 Revise Date: 30.05.2026 Accepted: 20.06.2026

Research Paper

Lived Experience of Poverty in the Life World of Afghan Women: A Phenomenological Study in Bamyan City

Abdul Qadir Haidari 

Ph.D. candidate in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
a.qadir.haidari@gmail.com

Mahnaz Farahmand * 

Associate professor in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
farahmandm@yazd.ac.ir

Ahmad Kalateh Sadati 

Associate professor in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
asadati@yazd.ac.ir

Sayyed Alireza Afshani 

Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
afshanialireza@yazd.ac.ir

Introduction

This qualitative study, employing an interpretive phenomenological approach, sought to uncover the structure of the lived experience of poverty among female-headed households in Bamyan City, Afghanistan. The theoretical framework was anchored in the concept of the "lifeworld" and the subjective perceptions of Afghan women regarding their experiences of impoverishment. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews conducted with 30 Afghan women, who were selected by using purposive and snowball sampling techniques. The interviews were carried out in safe and trusted settings, being audio-recorded with informed consent, transcribed verbatim, and subsequently analyzed through thematic analysis within a phenomenological framework following the sequential steps of familiarization, coding, theme development, and interpretation. The findings revealed that the core of the poverty experience for these women was encapsulated in 3 interconnected main themes: *Livelihood Distress*—encompassing the daily struggle for survival marked by chronic food insecurity, inadequate shelter, inability to afford healthcare, and persistent pressure to meet basic needs; *Psychosocial Exhaustion*—characterized by the erosion of self-esteem, internalized shame, feelings of worthlessness, chronic anxiety, and systematic social exclusion; and *Multidimensional Pressure*—reflecting the destructive interplay of material, physical, and psychological deprivations that mutually reinforced one another in a vicious spiral. Together, these themes constituted a unified experiential structure, in which poverty was revealed not merely as an economic deficit, but as a pervasive, multilayered, and debilitating existential condition that undermined both the individual and social identity of Afghan women, trapping them in a relentless cycle of material and psychological deprivation.

Materials & Methods

This qualitative phenomenological study was conducted in Bamyan City, Afghanistan, employing in-depth, semi-structured interviews to explore the lived experiences of 30 female heads of households. Data collection took place during the summer of 2024, a period characterized by significant

socio-political restrictions on women's public presence. To navigate these barriers, all interviews were conducted by a trained female researcher in safe and trusted settings, primarily within the participants' own homes. The interviews captured the women's perceptions, understandings, and experiential narratives of poverty, revealing how they navigated daily

* Corresponding author

How to cite: Haidari, A.Q., Farahmand, M., Kalateh Sadati, A., & Afshani, A.R. (2027). Lived experience of poverty in the life world of afghan women: A phenomenological study in Bamyan City. *Journal of Applied Sociology*, 38(1), 47-70.
<https://doi.org/10.22108/jas.2026.148511.2771>

2322-343x / © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).



<https://doi.org/10.22108/jas.2026.148511.2771>

economic hardship while simultaneously contending with entrenched patriarchal structures and gender-based constraints. The data were analyzed by using Interpretative Phenomenological Analysis (IPA), which involved a continuous hermeneutic process of moving between the parts and the whole of the transcripts. This iterative approach facilitated the identification of emergent themes, which were subsequently clustered into superordinate categories, thereby enabling a rich and nuanced interpretation of the participants' lived realities.

Discussion of Results & Conclusion

Adopting an interpretive phenomenological approach, this study sought to illuminate the lifeworld of female-headed households in Bamyān from the horizon of their own consciousness, moving beyond reductive objective indicators of poverty. What emerged from the depths of these Afghan women's narratives was not a static depiction of deprivation, but rather a dynamic, cumulative, and ontologically grounded structure of poverty that pervaded their entire existence. The central essence extracted through phenomenological analysis was identified as *multidimensional pressure*—the shared experiential core of poverty arising from the convergence and mutual intensification of material, housing, psychological, and social deprivations. From these women's perspectives, poverty transcended economic insufficiency to become an existential condition that fundamentally defined their being-in-the-world.

In their lived experience, livelihood deprivation manifested not merely as food insecurity, but as the systematic obstruction of pathways to opportunity. Participants revealed that even educational capital failed to serve as a means of emancipation; The precarious employment structures of Afghanistan confined educated women to unstable, low-income work, thereby transforming poverty from a temporary

hardship into a chronic, structural entrapment. Housing deprivation, in turn, represented a form of ontological insecurity—constant threats of eviction and persistent rent anxieties stripped shelter of its protective function, turning the home into a source of chronic distress that eroded both dignity and future-oriented thinking.

Psychologically, these Afghan women experienced a profound internalization of poverty. Their narratives reflected not simply material lack, but a deep-seated devaluation, internalized shame, and collapsed self-worth. This psychological burden extended intergenerationally, manifesting in perpetual anxiety over their children's futures. The "poverty trap" emerged as a form of learned helplessness—repeated failures and the absence of institutional support leading them to perceive poverty as an inescapable destiny, thereby eroding personal agency and emptying future horizons of possibility.

From their standpoint, social withdrawal constituted not a voluntary choice, but a survival strategy adopted in response to humiliating interactions and the judgmental societal gaze. Paradoxically, however, this defensive isolation had deepened poverty by dissolving support networks and restricting access to opportunities. Through these women's eyes, poverty operated as an escalating, self-reinforcing process that progressively degraded family functioning, social bonds, and future prospects. Their lived experiences underscored that effective interventions must simultaneously address multidimensional pressures while restoring human dignity—through sustainable housing, non-stigmatizing empowerment programs, mental health services, and cultivation of collective agency.

Keywords: Impoverished Life, Female-Headed Households, Poverty, Lived Experience, Bamyān City.



مقاله پژوهشی

تجربه زیسته فقر در زیست جهان زنان افغان: مطالعه‌ای پدیدارشناسی در شهر بامیان

عبدالقدیر حیدری^{ID}، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

a.qadir.haidari@gmail.com

مهناز فرمند^{ID*}، دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

farahmandm@yazd.ac.ir

احمد کلاته‌ساداتی^{ID}، دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

asadati@yazd.ac.ir

سیدعلیرضا افشانی^{ID}، استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

afshanialireza@yazd.ac.ir

چکیده

فقر در میان زنان در بافت‌های بحران‌زده و محروم، پدیده‌ای چندبعدی است که فراتر از کمبودهای صرف اقتصادی به تجربه‌ای وجودی، چندلایه و بازتولیدشونده بدل می‌شود؛ در همین راستا، تحقیق حاضر با پژوهش کیفی و بهره‌گیری از رویکرد پدیدارشناسی تفسیری به واکاوی ساختار تجربه زیسته فقر زنان در شهر بامیان پرداخته است. چارچوب تحلیلی پژوهش بر مفهوم «زیست‌جهان» و ادراکات ذهنی زنان استوار است و با تأکید بر درهم‌تنیدگی سازه‌های کلان و خرد، تقاطع بحران‌های اقتصادی و سیاسی، ساختارجنسیتی و محرومیت طبقاتی را در فهم تجربه فقر لحاظ می‌کند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۳۰ زن سرپرست خانوار (نمونه‌گیری هدفمند) گردآوری و با روش تحلیل مضمون پدیدارشناختی پردازش شد. یافته‌ها هسته تجربه فقر را در قالب سه مضمون اصلی آشکار ساخت: «تنگنای زیستی» (نبرد روزمره برای بقا)، «فرسودگی روانی - اجتماعی» (شرم، طرد و فرسایش عزت‌نفس) و «فشار چندبعدی» (تعامل مخرب عوامل ساختاری و ذهنی). درهم‌تنیدگی این مضامین، ساختاری واحد پدید می‌آورد که فقر را نه صرفاً کمبود منابع، بلکه وضعیتی تمام‌کننده و هویت‌زدا می‌سازد؛ امری که کرامت فردی و جایگاه اجتماعی زنان را مخدوش کرده و آنان را در چرخه‌ای معیوب از محرومیت مادی و رنج روانی گرفتار می‌کند. تداوم این چرخه ریشه در هم‌افزایی و بازتولید نظام‌های سلطه در سطوح ملی، زیستی، جنسیتی و طبقاتی دارد. **واژه‌های کلیدی:** زندگی فقیرانه، زنان سرپرست خانوار، فقر، تجربه زیسته، شهر بامیان.

* نویسنده مسؤول:

استناد به این مقاله: حیدری، عبدالقدیر، فرمند، مهناز، کلاته‌ساداتی، احمد و افشانی، سیدعلیرضا. (۱۴۰۶). تجربه زیسته فقر در زیست جهان زنان افغان: مطالعه‌ای پدیدارشناسی در شهر بامیان، جامعه‌شناسی کاربردی، ۱(۱)، ۴۷-۷۰. <https://doi.org/10.22108/jas.2026.148511.2771>



مقدمه و بیان مسئله

فقر در میان زنان سرپرست خانوار در بسیاری از کشورهای درحال توسعه به مسئله‌ای ساختاری تبدیل شده است؛ وضعیتی که در بستر تعامل نابرابری‌های جنسیتی، اقتصادی و اجتماعی شکل می‌گیرد. این پدیده صرفاً محدود به کمبود منابع مالی نیست، بلکه از پیوند عمیق محرومیت مادی با طرد اجتماعی و فرهنگی ناشی می‌شود. زنان سرپرست خانوار هم‌زمان با اشکال متداخل نابرابری مواجه‌اند (Charlesworth, 2000: 45). در افغانستان تحت‌تأثیر ساختارهای مردسالارانه، دهه‌ها بی‌ثباتی سیاسی و ناکارآمدی نظام‌های حمایت اجتماعی، این گروه از زنان در معرض شدیدترین اشکال محرومیت چندبعدی قرار گرفته‌اند (Banzet et al., 2007, Shahzad, M. 2025: 364).

شهر بامیان، مرکز ولایت بامیان در منطقه مرکزی افغانستان، به‌عنوان یکی از کانون‌های تاریخی و فرهنگی کشور، هم‌زمان با یکی از شکننده‌ترین اقتصادهای محلی روبه‌روست و کمبود زیرساخت‌های توسعه‌ای و نوسانات سیاسی، فرصت‌های اشتغال مولد و توانمندسازی اقتصادی ساکنان را به شدت محدود کرده است. گزارش‌های برنامه توسعه ملل متحد نشان می‌دهد که سهم جمعیت زیر خط فقر در این استان حدود ۷۰ تا ۸۰ درصد برآورد می‌شود و شاخص فقر چندبعدی حکایت از درهم‌تنیدگی محرومیت‌ها در حوزه‌های مسکن، تغذیه، آموزش و خدمات درمانی دارد (UNDP & OPHI, 2024). داده‌های ناامنی غذایی نیز نشان می‌دهد که خانوارهای زن‌سرپرست با احتمال بسیار بیشتری ناامنی شدید غذایی را تجربه می‌کنند (Najam et al., 2023: 165). نرخ کم مشارکت اقتصادی، دسترسی محدود به منابع درآمدی و بار مراقبتی زیاد، خطر فقر پایدار و چندنسلی را برای زنان این ناحیه تشدید کرده است؛ برای نمونه، در سال ۲۰۲۲ بیش از ۴۰ درصد مادران باردار در بامیان فرزندان خود را در خانه و بدون کمک حرفه‌ای به دنیا آورده‌اند (Doctors Without Borders, 2023: 6). این آمار صرفاً محرومیت بهداشتی نیست، بلکه نشانگر تداوم چرخه محرومیت در سطوح مختلف زندگی است. زنان افغان هم‌زمان با محدودیت‌های

جنسیتی و فشارهای ساختاری مواجه‌اند (Armatys Kärreby, 2025: 23). اگرچه برنامه‌های حمایتی مانند کمک‌های نقدی سازمان ملل در سال ۲۰۲۲ در پنج استان ازجمله بامیان اجرا شد (UN Women, 2022: 4)، این مداخلات عمدتاً مقطعی بوده و نتوانسته است به لایه‌های عمیق فقر نفوذ کند.

برای واکاوی عمیق‌تر این مسئله ضروری است به این حوزه از منظر فرودستی زنان و تقاطع نظام‌مند «ساختارهای تبعیض و نابرابری»، «جنسیت» و «طبقه» نگریست. از این منظر، فقر زنان سرپرست خانوار در بامیان صرفاً برآیند کمبود درآمد نیست، بلکه حاصل هم‌افزایی بحران‌های ساختاری، تبعیض نظام‌مند، هنجارهای پدرسالارانه و طرد نمادین، و فقدان سرمایه و اشتغال غیررسمی است. این تقاطع، موقعیتی از «فرودستی چندلایه» می‌آفریند که در آن نظام‌های سلطه یکدیگر را تشدید کرده و تجربه فقر را به وضعیتی هویتی و ذهنی تبدیل می‌کنند؛ ازاین‌رو فقر زنان بامیان، پدیده‌ای چندبعدی و برساخته در تعامل ساختارهای قدرت، تبعیض نظام‌مند، هنجارهای اجتماعی و ادراکات ذهنی زنان است (Shahzad, 2025: 366)؛ به‌گونه‌ای که درک این درهم‌تنیدگی پیش‌نیاز عبور از تحلیل‌های تک‌بعدی و طراحی مداخلات ریشه‌نگر است.

پژوهش‌های مرتبط با افغانستان در حوزه جنسیت و فقر با کمبود چشمگیر رویکردهای کیفی و تجربه‌محور مواجه است (Banzet et al., 2007: 5). بسیاری از مطالعات موجود به تحلیل‌های کلان ساختاری یا گزارش‌های آماری محدود مانده است و قادر به واکاوی عمیق فقر از منظر ذهنیت، ادراکات و معناسازی زنان نیست (Charlesworth, & Charlesworth, 2000: 12). پژوهش سال ۲۰۰۷ در بامیان تلاش کرده بود با مصاحبه‌های کیفی، گونه‌شناسی‌هایی از فقر مزمن ارائه دهد (Banzet et al., 2007: 5)؛ اما پس از تحولات سیاسی اخیر (اوت ۲۰۲۱)، پژوهش معاصر وجود ندارد که به ادراکات زنان از محرومیت بپردازد (Armatys Kärreby, 2025: 7)؛ به‌عبارت دیگر، شکاف روش‌شناختی عمده‌ای میان آگاهی از شدت فقر و فهم چگونگی زیستن و معناکردن آن ازسوی زنان وجود دارد.

برای پرکردن این خلأ، پژوهش حاضر از رویکرد پدیدارشناسی تفسیری بهره می‌گیرد. رویکردی که ریشه در

مفهوم مدعی است که فقر پدیده‌ای خنثی از جنسیت نیست و عوامل ساختاری چون تبعیض نظام‌مند در بازار کار، محدودیت در تملک و کنترل منابع اقتصادی، و بار سنگین مسئولیت‌های مراقبتی بدون مزد، زنان را مستعد فقر پایدار می‌سازد (Chant, 2014; Hoffman, 1992). شواهد تجربی گسترده نشان می‌دهد که خانوارهای زن‌سرپرست، در قیاس با خانوارهای مردسرپرست از میزان بیشتری از محرومیت درآمدی، ناامنی غذایی و آسیب‌پذیری اجتماعی رنج می‌برند (Mwakilila, 2023; Barros et al., 1997).

باین حال، صرف اشاره به «زنانه شدن فقر» برای فهم موقعیت زنان سرپرست خانوار در افغانستان کافی نیست. برای تحلیل عمیق‌تر باید از منظر فرودستی به این پدیده نگریست و نشان داد که چگونه تقاطع فرودستی ناشی از جنسیت و در هم‌تنیدگی با فرودستی ناشی از طبقه، منطقه و موقعیت سرپرستی مسئله‌ای مضاعف و کیفی متفاوت می‌آفریند. از این منظر، زنان سرپرست خانوار در افغانستان نه فقط به دلیل زن‌بودن، به دلیل زیستن در بستر فقر ساختاری، محرومیت منطقه‌ای (مانند استان بامیان) و فقدان شبکه‌های حمایتی در موقعیتی از «فرودستی مضاعف» قرار دارند. این دو لایه فرودستی به سادگی با هم جمع نمی‌شود، بلکه یکدیگر را تشدید می‌کند و نوعی محرومیت یکپارچه و بازتولیدشونده پدید می‌آورد که در آن امکانات خروج از فقر به حداقل می‌رسد؛ به عبارت دیگر، تقاطع فرودستی جنسیتی و فرودستی طبقاتی - منطقه‌ای، نه یک مسئله ساده دوچندان، بلکه یک معضل کیفی جدیدی می‌آفریند که مختص زنان سرپرست خانوار در مناطق محرومی مانند بامیان است.

بررسی‌های تجربی در سطوح ملی و بین‌المللی نشان می‌دهد که عوامل متعددی در تشدید یا کاهش این آسیب‌پذیری نقش کلیدی ایفا می‌کند. در سطح سیاست‌های کلان اقتصادی، پژوهش‌ها حاکی از آن است که حذف شکاف دستمزد جنسیتی می‌تواند به‌طور چشمگیری درآمد خانوارهای زن‌سرپرست را بهبود بخشد (Amaro et al., 2024) و در سطح خرد، ریسک سقوط به فقر مطلق را در میان این زنان افزایش می‌دهد (Pujiwati et al., 2025). همچنین ترکیب

مفهوم «زیست جهان» دارد و بر آن است که واقعیت اجتماعی از طریق ادراکات ذهنی و تجارب زیسته کنشگران قابل‌دستیابی است. پژوهش حاضر هم‌زمان با بهره‌گیری از رویکرد تقاطعی، تأثیر هم‌افزای چهار سطح «ملت» (بحران‌های ساختاری افغانستان)، «جنس» (نیازهای زیستی نادیده‌گرفته‌شده)، «جنسیت» (هنجارهای پدرسالارانه محدودکننده) و «طبقه» (بی‌سرمایه‌گی و فقر شدید) را در تحلیل تجربه زیسته فقر مدنظر قرار می‌دهد. از منظر معرفت‌شناختی، تمرکز بر تجربه زیسته زنان افغان امکان دستیابی به تحلیلی زمینه‌مند و غنی از فقر را فراهم می‌آورد که در پژوهش‌های صرفاً کمی و ساختاری قابل‌دستیابی نیست. از بُعد تحلیلی، واکاوی ابعاد ذهنی، بین‌ذهنی و هستی‌شناختی فقر به لایه‌های پنهان معنایی آن (همچون احساس شرم اجتماعی، طرد ساختاری و کاهش عاملیت فردی) نزدیک می‌شود. درک این ابعاد که در تداوم چرخه محرومیت نقشی کلیدی دارد، پیش‌نیاز تدوین راهبردهای حمایتی ریشه‌نگر است. از بُعد کاربردی و سیاستی نیز یافته‌های این پژوهش می‌تواند مبنایی برای طراحی مداخلاتی حساس به بافت قرار گیرد که بر تقویت قابلیت‌ها، عاملیت و توانمندسازی پایدار زنان تأکید دارد (Banzet et al., 2007: 5). چنین مداخلاتی فراتر از کمک‌های مقطعی به بازسازی سرمایه اجتماعی و تغییر الگوهای ساختاری بازتولید فقر می‌اندیشند؛ بنابراین، این پژوهش نه تنها به تکمیل چارچوب نظری موجود کمک می‌کند، بلکه مسیری به سوی سیاست‌های تحول‌آفرین و انسانی‌تر در حوزه فقرزدایی می‌گشاید؛ در این راستا، پژوهش حاضر با روش کیفی در چارچوب پدیدارشناختی صورت گرفت. پرسش اصلی پژوهش این است: «ساختارهای پدیداری و معنایی تجربه زیسته فقر از دیدگاه زنان سرپرست خانوار در شهر بامیان چیست و این تجربه چگونه بر روابط بین‌ذهنی، ادراک از خویش و تصور آنان از آینده تأثیر می‌گذارد؟»

مرور پیشینه‌ها

در ادبیات مطالعات زنان، مفهوم «زنانه شدن فقر» به عنوان یکی از چارچوب‌های تحلیلی بنیادین مطرح شده است. این

محمداپور و همکاران (۱۳۹۱) نشان می‌دهند که سیاست‌های حمایتی موجود در بلندمدت نتوانسته است به توانمندسازی پایدار زنان منجر شود. صدرنبوی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود با عنوان «روایت‌پژوهی زندگی زنان سرپرست خانوار تحت‌پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره)» به موضوع اشتغال موقت و ناایمن و سطح ضعیف سرمایه اقتصادی و اجتماعی در زنان سرپرست خانوار پرداخته‌اند. احمدی و همکاران (۱۴۰۱) در تحلیل روایت فرهنگ فقر نشان می‌دهند که زنان فقر را همراه با احساس شرم و کاهش کرامت فردی درک می‌کنند. بیضایی و زنگنه‌مطلق (۱۴۰۲) نشان می‌دهند که فقر مزمن با افزایش آسیب‌های روانی و کاهش عزت‌نفس همراه است. بابایی‌نصیر و همکاران (۱۴۰۳) بر نقش محل سکونت و محرومیت‌های فضایی تأکید دارند. پژوهش‌هایی مانند اکبری ترکمانی و همکاران (۱۳۹۷) بر اهمیت مهارت‌آموزی و سرمایه اجتماعی تأکید کرده، اما نشان داده است که بدون توجه به زمینه‌های فرهنگی و تجربه زیسته، برنامه‌های توانمندسازی با محدودیت مواجه است.

در مطالعات فقر در افغانستان به‌عنوان تصویری هشداردهنده از چرخه‌های محرومیت ترسیم شده است. تحلیل‌های فقر چندبعدی حاکی از شدت زیاد محرومیت در سلامت، آموزش و استانداردهای زندگی است و زنان به‌طور نامتناسبی تحت‌تأثیر قرار دارند (UNICEF, 2024). جنسیتی افغانستان «نابرابری عمیق در مشارکت اقتصادی، آموزش و سلامت را نشان می‌دهد» (UN Women, 2025). گزارش‌های برنامه توسعه ملل متحد بر «معیشت شکننده و ناامنی عمیق» تأکید می‌کند و نشان می‌دهد خانوارها به راهبردهای انطباقی آسیب‌زا روی آورده‌اند (UNDP, 2025). از منظر تقاطع فرودستی، زنان افغان به‌ویژه در ولایت بامیان نه‌تنها با فرودستی جنسیتی، با فرودستی ناشی از فقر شدید منطقه‌ای، نبود زیرساخت‌ها و تداوم خشونت‌های ساختاری مواجه‌اند. این دو لایه به‌گونه‌ای درهم تنیده شده است که هرگونه مداخله صرفاً اقتصادی یا جنسیتی محور محکوم به شکست است، مگر آنکه هم‌زمان به هر دو بعد توجه کند؛ به‌عبارت دیگر، تقاطع فرودستی جنسیتی و فرودستی ساختاری منطقه‌ای، «مسئله

خانوار نیز اثرگذار است؛ مطالعه‌ای (Posel et al., 2023) در آفریقای جنوبی نشان می‌دهد که حضور اعضای وابسته و فقدان شبکه حمایتی درون‌خانوار، آسیب‌پذیری زنان سرپرست را تشدید می‌کند.

روندهای جهانی حاکی از افزایش سهم خانوارهای زن‌سرپرست است؛ این افزایش را نشانه‌ای از تقارن جنسیتی فزاینده و تغییر نقش‌های سنتی می‌دانند. الگوهای منطقه‌ای تنوع تأمل‌برانگیزی دارند. در کشورهای عربی، سرپرستی زنان به‌ویژه در پی طلاق با نرخ فقر بیشتر همراه است (AlAzzawi et al, 2025). در کشور آفریقایی نامیبیا^۱ رابطه مثبت بین زن‌سرپرستی و سطوح عمیق‌تر فقر تأیید شده است (Shifidi & Nandago, 2023)؛ درحالی‌که در تانزانیا اشتغال رسمی زنان عامل کاهنده فقر شناسایی شده است (Mwankusye et al., 2025). مطالعه در چین نشان می‌دهد که خانوارهای زن‌سرپرست با ریسک بدهی بیشتری مواجه‌اند (Tan et al., 2024). در اتیوپی راهبردهای معیشتی این زنان عمدتاً متکی بر سرمایه‌های طبیعی و اجتماعی محدود و فاقد پایداری است (Wondimu et al., 2022). در هند زنان سرپرست خانوار در مناطق شهری با محرومیت مضاعف مسکن و اشتغال غیررسمی مواجه‌اند (Jaglan & Shergill, 2023) و پژوهش‌های کیفی نشان می‌دهد که شمار چشمگیری از زنان در بخش‌های غیررسمی مانند صنایع دستی در معرض استثمار قرار دارند (Khan et al., 2023).

فراتر از ابعاد عینی، فقر دارای بُعدی ذهنی و روان‌شناختی قدرتمند است. مطالعه‌ای کیفی در آفریقای جنوبی نشان می‌دهد که زنان سرپرست خانوار با استرس مزمن، احساس شرم اجتماعی و فرسودگی عاطفی مواجه‌اند (Van Schalkwyk, 2019). گزارش‌هایی در بریتانیا نیز نشان می‌دهد که سیاست‌های ریاضت اقتصادی بار فقر را به‌طور نامتناسبی بر دوش زنان سنگین‌تر کرده است. این یافته‌ها بر ضرورت رویکردی یکپارچه، چندبعدی و حساس به بافت تأکید دارد (Women's Budget Group, 2025).

مطالعات در ایران تصویر نسبتاً روشنی ارائه داده است.

¹ Namibia

مضاعف» کیفی ایجاد می‌کند که صرفاً با افزایش منابع مالی یا سیاست‌های جنسیتی معمولی حل می‌شود.

با وجود این محدودیت‌ها، شواهد تجربی از نگرهار نشان می‌دهد که توانمندسازی اقتصادی زنان با کاهش معنادار فقر خانوار مرتبط است (Shinwari et al., 2024). یک پژوهش کیفی جدید در مناطق روستایی افغانستان نیز تاب‌آوری و نقش اقتصادی زنان را با وجود موانع شدید ساختاری و فرهنگی تأیید می‌کند (Samandar & Wardak, 2025). مطالعات جغرافیای فمینیستی نشان می‌دهد که زنان در بستر پدرسالاری از «عاملیت» برخوردارند و راهبردهای فعالانه‌ای برای مدیریت معیشت به کار می‌گیرند (Schutte, 2014). ارزیابی برنامه «هدفمندسازی فقرای شدید» نشان داده است که مداخلات مبتنی بر انتقال دارایی می‌تواند به بهبود رفاه منجر شود (Bedoya et al., 2019)؛ با این حال، مطالعات در مناطق شهری افغانستان نشان می‌دهد که خانوارهای زن‌سرپرست با چالش‌های مضاعف مسکن و اشتغال مواجه‌اند (Hall, 2014)؛ در نهایت، تحلیل فقر چندبعدی برای شناسایی «فقرترین فقرا» تأکید می‌کند که محرومیت شدید در آموزش و استانداردهای زندگی مشخصه این گروه است و احتمال تعلق زنان و کودکان به آن بیشتر است (Trani et al., 2016). این مجموعه یافته‌ها تصویری روشن از عمق محرومیت، موانع ساختاری و نیز عاملیت زنان در برابر فقر در افغانستان ارائه می‌دهد؛ تصویری که بدون تحلیل تقاطع فرودستی‌ها ناقص خواهد ماند.

تحلیل پیشینه‌ها نشان می‌دهد که فقر برای زنان سرپرست خانوار تجربه‌ای زیست‌جهانی یکپارچه از محرومیت مادی، طرد و فروپاشی کرامت است. این پدیده از فشار اقتصادی ملموس تا هستی بحران‌زده ناشی از ناامنی معیشتی را دربر می‌گیرد. افغانستان به‌عنوان کشوری با دهه‌ها جنگ، تحریم و بحران نهادی، بستری ساختاری برای بازتولید فقر فراهم کرده است. تحمیل سیاست‌های ریاضت اقتصادی و قطع کمک‌های توسعه‌ای در سال‌های اخیر، زیرساخت‌های حمایتی را تضعیف کرده و زنان را در معرض خشونت ساختاری قرار داده است. مرور نظام‌مند مطالعات پیشین نشان می‌دهد که با وجود انباشت دانش تجربی درباره فقر زنان سرپرست خانوار،

کاستی‌های نظری و روش‌شناختی چشمگیری وجود دارد. بخش عمده شواهد مبتنی بر داده‌های پیمایشی و تحلیل‌های ثانویه است که هرچند در شناسایی همبستگی‌های آماری موفق بوده است، قادر به واکاوی چگونگی زیستن، تفسیرکردن و معنابخشیدن به فقر از دیدگاه خود زنان نیست؛ در نتیجه، تجربه زیسته به شاخص‌های قابل‌سنجش تقلیل یافته و لایه‌های ذهنی، عاطفی و وجودی فقر نادیده گرفته شده است.

چارچوب مسلط «زنانه‌شدن فقر» غالباً زنان را به‌مثابه گروه همگن در نظر می‌گیرد و تفاوت‌های درون‌گروهی ناشی از طبقه، منطقه و موقعیت سرپرستی را مبهم می‌سازد. مطالعات منطقه‌ای نیز به‌ندرت به تحلیل تقاطع هم‌زمان چندین لایه فرودستی پرداخته و توصیف «فقر مضاعف» را به جمع ساده دو کمبود محدود کرده است، بدون آنکه نشان دهد چگونه این تقاطع وضعیتی کیفی نو می‌آفریند. این کاستی درباره افغانستان حادتر است؛ زیرا پژوهش‌های کیفی عمیق پس از تحولات سال ۲۰۲۱ به‌طور چشمگیری غایب است و بیشتر دانش موجود یا به گزارش‌های کلان سازمان‌های بین‌المللی (فاقد ژرفای قوم‌نگارانه) یا به مطالعات پیش از سال ۲۰۲۱ محدود می‌شود. همچنین در بیشتر مطالعات پیشین، زنان سرپرست خانوار منفعل و قربانی ساختارها ترسیم شده‌اند و تحلیل متوازی از رابطه ساختار و عاملیت ارائه نشده است.

تحقیق حاضر با بهره‌گیری از رویکرد پدیدارشناسی تفسیری، خلأهای یادشده را از چند جهت تکمیل می‌کند: (۱) به‌جای سنجش کمی به واکاوی عمیق تجربه زیسته و معانی ذهنی فقر می‌پردازد؛ (۲) با تمرکز بر تقاطع فرودستی جنسیتی و فرودستی طبقاتی _ منطقه‌ای، نشان می‌دهد که چگونه هم‌پوشانی این لایه‌ها وضعیتی کیفی جدید و مضاعف می‌آفریند که تقلیل‌پذیر به مؤلفه‌های جداگانه نیست؛ (۳) با مطالعه زنان سرپرست خانوار در بامیان پس از تحولات اخیر، شکاف زمانی _ مکانی پژوهش‌های کیفی در افغانستان را پر می‌کند و (۴) با تأکید هم‌زمان بر ساختارهای فرودست‌ساز و عاملیت زنان در مقاومت روزمره، تصویری متوازن و غیرقربانی‌ساز از این گروه ارائه می‌دهد.

چارچوب مفهومی پژوهش

تبیین فقر زنان سرپرست خانوار در چارچوب پدیدارشناسی، مستلزم اتخاذ رویکردی است که بتواند عمق تجربه زیسته و معنای آن را از دریچه آگاهی خود کنشگران آشکار سازد؛ بر این اساس، پژوهش حاضر سه رهیافت مفهومی مکمل را برای شکل‌دهی به چارچوبی تفسیری و تجربه‌بنیاد به کار می‌گیرد: نظریه فقر چندبعدی، تعامل‌گرایی نمادین و مفهوم زیست‌جهان. این چارچوب، فقر را نه صرفاً به مثابه کمبودی عینی، بلکه به عنوان پدیده‌ای معناساز در میدان تعاملات اجتماعی تحلیل می‌کند که درک و تفسیر زنان از خود، موقعیت‌شان و رابطه‌شان با جهان را شکل می‌دهد. از این منظر، فقر به وضعیتی هستی‌شناختی تبدیل می‌شود که در آن، محدودیت‌های مادی با فرایندهای تفسیری و هویت‌سازِ زنانه درهم می‌آمیزد.

نظریه تلاقی کرنشاو

نظریه تلاقی که توسط کرنشاو^۱ (1991) صورت‌بندی شد، بر این اصل استوار است که نظام‌های سلطه (جنسیت، طبقه، نژاد/قومیت و موقعیت جغرافیایی) به‌طور هم‌زمان و تعاملی عمل می‌کنند و تجربه زیسته افراد در تقاطع آن‌ها شکل می‌گیرد (Crenshaw, 1991: 1241-1245). کرنشاو این چارچوب را در سه ساحت تحلیلی متمایز بسط داد: تلاقی ساختاری که به تعامل نظام‌های سلطه در تولید اشکال پیچیده محرومیت اشاره دارد؛ تلاقی سیاسی که بر ناکارآمدی سیاست‌های هویتی تک‌محوری در نادیده‌نگاشتن گروه‌های چندمرزی تأکید می‌کند و تلاقی بازنمایی که به تحلیل کلیشه‌سازی و نامرئی‌سازی سوژه‌های چندمرزی در گفتمان‌های مسلط می‌پردازد (Crenshaw, 1991: 1291-1295).

هسته این نظریه، ضرورت تحلیل هم‌زمان و تعاملی محورهای قدرت برای فهم پدیده‌های چندلایه‌ای چون فقر زنان سرپرست خانوار است. پژوهشگران معاصر با بهره‌گیری از این چارچوب نشان داده‌اند که فقر این گروه را نمی‌توان با یک متغیر تبیین کرد، بلکه در تقاطع جنسیت، طبقه، موقعیت

¹ Crenshaw

جغرافیایی و دسترسی به منابع نهادی شکل می‌گیرد (Cho et al., 2013; McCall, 2005)؛ نمونه بارز آن، زنان سرپرست خانوار در افغانستان بوده که هم‌زمان با تبعیض جنسیتی، محدودیت‌های ساختاری و محرومیت از زیرساخت‌ها روبه‌رو هستند (Schütte, 2014).

در بافت پژوهش حاضر، این چارچوب تحلیلی امکان می‌دهد تا فقر زنان سرپرست خانوار در بامیان نه به عنوان براینده ساده «زن بودن» و «فقر بودن»، بلکه حاصل تعامل پویا و هم‌زمان چهار سطح «ملت» (بحران‌های ساختاری و نهادی افغانستان)، «جنس» (تفاوت‌های زیستی و نیازهای مغفول‌مانده)، «جنسیت» (هنجارهای پدرسالارانه و طرد نمادین) و «طبقه» (بی‌سرمایه‌گی و اشتغال غیررسمی) فهمیده شود. از منظر کرنشاو وقتی این محورهای فرودستی هم‌پوشانی می‌یابند، نه تنها شدت محرومیت افزایش نمی‌یابد، «کیفیت» تجربه فقر دگرگون می‌شود و زنان در موقعیتی از «تلاقی آسیب‌پذیری‌ها» قرار می‌گیرند که خروج از آن مستلزم مداخلاتی چندبعدی و حساس به بافت است. در تحلیل داده‌ها از ابعاد سه‌گانه نظریه تلاقی کرنشاو (ساختاری، سیاسی و بازنمایی) به عنوان لنز تحلیلی برای واکاوی چگونگی تعامل هم‌زمان چهار سطح ملت، جنس، جنسیت و طبقه بهره گرفته شد.

تعامل‌گرایی نمادین

تعامل‌گرایی نمادین به عنوان یکی از رویکردهای بنیادین در جامعه‌شناسی تفسیری، بر این فرض استوار است که کنش‌های انسانی نه بر مبنای محرک‌های عینی، بلکه براساس معانی شکل می‌گیرد که افراد در فرایند تعامل اجتماعی به پدیده‌ها، موقعیت‌ها و حتی خودشان نسبت می‌دهند (Blumer, 1969). از این منظر، واقعیت اجتماعی (ازجمله فقر) امری ثابت و عینی نیست، بلکه سازه‌ای نمادین است که به‌طور مداوم در بستر تعاملات روزمره و از طریق فرایندهای تفسیری کنشگران ساخته، حفظ یا دگرگون می‌شود. کاربست این رویکرد در پژوهش حاضر، امکان فهم فقر را از منظر تجربه زیسته و ذهنی خود زنان سرپرست خانوار فراهم می‌سازد. در این چارچوب، فقر صرفاً وضعیتی اقتصادی نیست، بلکه به بخشی

در چارچوب نظام‌های معنایی، هنجارها و باورهای فرهنگی جامعه تفسیر می‌کنند (Berger & Luckmann, 1966: 15). درباره زنان سرپرست خانوار، این فرایند معنابخشی می‌تواند به شکل‌گیری راهبردهای سازگاری، بازتعریف نقش‌های جنسیتی و اولویت‌بندی خاص در زندگی منجر شود. تمرکز بر تجربه زیسته به پژوهش امکان می‌دهد تا از رویکردهای صرفاً ساختارمحور فاصله بگیرد و صدای زنان را در تحلیل فقر برجسته سازد. این رویکرد با تأکید بر زیست جهان به عنوان حوزه اصلی تجربه، نشان می‌دهد که زنان سرپرست خانوار چگونه از طریق کنش متقابل و تفسیر مستمر، معنای فقر را در زندگی روزمره می‌سازند (Schutz & Luckmann, 1973: 3). به گفته اسمیت^۱ (1987)، درک این تجربیات مستلزم بررسی رابطه دیالکتیکی بین آگاهی فردی و ساختارهای اجتماعی است؛ جایی که هم بر ذهنیت افراد تأثیر می‌گذارد و نیز توسط آن شکل می‌گیرد (Smith, 1987: 75). مطالعات فمینیستی نشان داده است که اقتصاد مراقبت و تقسیم کار جنسیتی بخش جدایی‌ناپذیر این تجربه زیسته است (Lister, 2004: 110). از این منظر، درک فقر زنان مستلزم توجه به کار عاطفی، مراقبتی و خانگی نامرئی است که به ندرت در شاخص‌های رسمی فقر محاسبه می‌شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و به شیوه پدیدارشناسی تفسیری انجام شده است. این رویکرد با تمرکز بر معنابخشی افراد به تجارب زیسته خود در زمینه‌های پیچیده اجتماعی و فرهنگی بر تحلیل عمیق تجربه زیسته و فرایند «دوگانه تفسیر» تأکید دارد. یافته‌های این مطالعه، حاصل کاوش پدیدارشناسانه در زیست جهان زنان سرپرست خانوار شهر بامیان است.

ولایت بامیان در منطقه مرکزی افغانستان واقع شده است (نگاه کنید به شکل ۱ برای مشاهده موقعیت جغرافیایی این ولایت) و از نظر اقتصادی با ساختاری معیشتی و آسیب‌پذیر مواجه است. این شهر به عنوان یکی از کانون‌های تاریخی و فرهنگی کشور، منطقه‌ای کوهستانی با اقتصاد مبتنی بر

جدایی‌ناپذیر از هویت اجتماعی، کیفیت روابط بین فردی و تجربه زیست جهانی آنان تبدیل می‌شود. این نظریه توجه را به مکانیسم‌های پیچیده‌ای جلب می‌کند که از طریق آنها فقر درونی‌سازی می‌شود؛ در گفتار و کردار روزمره بازنمایی می‌یابد و در نهایت کنش‌ها و انتخاب‌های زندگی زنان را شکل می‌دهد (Charmaz, 2014: 14)؛ برای مثال، نحوه تعریف زن از خود به عنوان «مادر فقیر ناتوان» در مقابل «مادر سرپرست مقاوم»، دو الگوی کاملاً متفاوت از کنش و راهبردهای مقابله‌ای را موجب می‌شود. این فرایند معناسازی تنها در تعامل با دیگران رخ نمی‌دهد، بلکه در «گفت‌وگوی درونی» یا مراقبت از خویشتن فرد با خودش نیز تداوم می‌یابد (Hewitt, 2007: 58). این گفت‌وگوی درونی می‌تواند به درونی‌سازی انگ‌های اجتماعی (مانند تنبلی یا بی‌کفایتی) منجر شود یا برعکس، بستری برای خلق روایت‌های مقاومت‌جویانه و حفظ کرامت فردی فراهم آورد. این نظریه به‌ویژه در تبیین پدیده‌هایی مانند «سکوت»، «کناره‌گیری اجتماعی» یا «اجتناب از دریافت کمک» در میان زنان فقیر راهگشاست؛ واکنش‌هایی که بیشتر راهبردی برای محافظت از خود در برابر تعاملات تحقیرآمیز و نگاه‌های قضاوت‌گرانه در عرصه عمومی است (Lister, 2004: 110)؛ بنابراین، فقر از منظر تعامل‌گرایی نمادین، موقعیت تعاملی پویا است که به‌طور مداوم بر هویت افراد، کیفیت روابطشان و دامنه عاملیت آنان تأثیر گذاشته و بازتعریف می‌کند. این رویکرد با آشکارسازی لایه‌های پنهان و ذهنی تجربه فقر، تحلیل‌های کلان ساختاری را تکمیل می‌کند.

تجربه زیسته و معنابخشی اجتماعی

رویکرد تجربه زیسته که متأثر از سنت پدیدارشناسی اجتماعی است، بر فهم پدیده‌های اجتماعی از منظر کنشگران و بر پایه تجربه‌های روزمره آنان تأکید دارد (Schutz, 1967: 3). در این دیدگاه، فقر صرفاً مجموعه‌ای از شاخص‌های عینی نیست، بلکه تجربه‌ای ذهنی، عاطفی و اجتماعی است که در بستر زندگی روزمره شکل می‌گیرد و در تعامل با دیگران معنا می‌یابد. براساس نظریه ساخت اجتماعی واقعیت، معنابخشی به فقر فرایندی است که طی آن افراد وضعیت زیستی خود را

¹ Smith

بامیان با لایه‌های متعددی از محدودیت‌های ساختاری روبه‌رو هستند که برخی از آن‌ها ریشه در هنجارهای اجتماعی و برخی دیگر ناشی از محرومیت‌های اقتصادی و زیرساختی دارد (Banzet et al., 2007; UN Women, 2022).

کشاورزی، دامداری و گردشگری است؛ با این حال، دسترسی محدود به بازارهای مدرن، کمبود زیرساخت‌های توسعه‌ای و تغییرات کلان اقتصادی و اجتماعی، فرصت‌های اشتغال مولد و توانمندسازی اقتصادی ساکنان را با محدودیت مواجه ساخته است. در چنین بسترهایی، زنان سرپرست خانوار در



شکل ۱- موقعیت جغرافیایی ولایت بامیان در افغانستان

Fig 1- Bamiyan Afghanistan

Source: TUBS. (2020). Bamiyan in Afghanistan [SVG map]. Wikimedia Commons.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bamiyan_in_Afghanistan.svg

بازبینی مکرر داده‌ها و حساسیت به بافت فرهنگی رعایت شد. تحلیل داده‌ها هم‌زمان با گردآوری و مطابق مراحل پدیدارشناسی تفسیری انجام شد: خواندن چندباره متن مصاحبه‌ها، استخراج واحدهای معنایی، و سازمان‌دهی مضامین در سطوح فرعی و اصلی با حرکت مداوم میان جزء و کل. برای اعتبار یافته‌ها، معیارهای اعتمادپذیری (باورپذیری، انتقال‌پذیری و تأییدپذیری) همراه با ثبت دقیق مراحل تحلیل، بازبینی مکرر داده‌ها و حساسیت به بافت فرهنگی رعایت شد. اصول اخلاقی شامل اخذ رضایت آگاهانه (کتبی یا شفاهی)، اختیاری‌بودن مشارکت، محرمانگی کامل هویت با استفاده از نام مستعار، و عدم‌ثبت مشخصات دقیق به دلیل حساسیت‌های امنیتی در افغانستان رعایت شد. اعتباربخشی از طریق مقبولیت (درگیری طولانی با داده‌ها و بازبینی مضامین توسط مشارکت‌کنندگان)، انتقال‌پذیری (توصیف غنی از زمینه و فرایند) و تأییدپذیری (مستندسازی دقیق و استفاده از نقل‌قول‌های مستقیم) انجام شد.

مشارکت‌کنندگان تحقیق حاضر ۳۰ زن ساکن شهر بامیان با تجربه مستقیم فقر بودند (جدول ۱ مشخصات جمعیت‌شناختی آنان را به تفکیک نشان می‌دهد) که حجم نمونه براساس اصول پدیدارشناسی تفسیری برای دستیابی به عمق تفسیری تعیین شد. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند برای بیشترین غنای اطلاعاتی و سپس گلوله‌برفی برای دسترسی به گروه‌های دشوار دسترس انجام شد. معیارهای ورود شامل تجربه مستقیم فقر، سکونت در بامیان و آمادگی برای بیان روایت شخصی بود. داده‌ها در سال ۱۴۰۳ از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق (۳۰ تا ۴۵ دقیقه) در خانه مشارکت‌کنندگان جمع‌آوری شد. فرایند تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت.

تحلیل داده‌ها هم‌زمان با گردآوری و مطابق مراحل پدیدارشناسی تفسیری انجام شد: خواندن چندباره متن مصاحبه‌ها، استخراج واحدهای معنایی، و سازمان‌دهی مضامین در سطوح فرعی و اصلی با حرکت مداوم میان جزء و کل. برای اعتبار یافته‌ها، معیارهای اعتمادپذیری (باورپذیری، انتقال‌پذیری و تأییدپذیری) همراه با ثبت دقیق مراحل تحلیل،

جدول ۱- مشخصات مشارکت کنندگان

Table 1- Characteristics of participants

ردیف	سن	محل سکونت	سطح سواد	شغل	تعداد فرزندان	وضعیت تأهل
۱	۴۵	دره اژدها	بی سواد	ندارد	۴	بیوه
۲	۶۰	//	//	//	۶	بیوه
۳	۳۴	//	سواد ابتدایی	قالی باف	۲	دچار بیماری مزمن
۴	۵۰	//	بی سواد	ندارد	۵	مطلقه
۵	۵۵	//	//	پشم ریس	۴	بیوه
۶	۵۷	//	//	قالی باف	۳	معلول حرکتی
۷	۳۶	شهرک ملاغلام	کلاس ششم	تمیزکار	ندارد	بیوه
۸	۳۷	//	دیپلم	معلم سوادآموزی	۲	ناتوان
۹	۲۷	//	لیسانس	خیاط	ندارد	مجرد
۱۰	۲۹	//	دیپلم	آرایشگر	۳	معلول حرکتی
۱۱	۳۹	//	کلاس هشتم	بافنده	۴	غیبت همسر
۱۲	۴۱	//	بی سواد	تمیزکار	۵	بیوه
۱۳	۳۴	//	//	خیاط	۳	مطلقه
۱۴	۲۹	//	لیسانس	معلم سوادآموزی	۴	ناتوان
۱۵	۳۰	//	کلاس دهم	سوزندوزی	۳	بیوه
۱۶	۳۱	//	لیسانس	فروشنده	۴	دارای معلولیت جسمی
۱۷	۳۳	سرخ قول بالا	//	آرایشگر	۲	غیبت همسر
۱۸	۳۶	//	//	قالی باف	۳	غیبت همسر
۱۹	۴۲	//	بی سواد	پشم ریس	۳	مطلقه
۲۰	۲۷	//	فوق بکلوریا/کاردانی	ندارد	۲	غیبت همسر
۲۱	۳۷	//	دیپلم	خیاط	۲	فاقد توانایی کار
۲۲	۲۹	زرگران	لیسانس	آرایشگر	۳	فاقد توانایی کار
۲۳	۴۳	//	کلاس ۱۱	خیاط	۳	بیوه
۲۴	۴۷	//	بی سواد	پشم ریس	۲	از کار افتاده «کهن سال»
۲۵	۴۳	//	دیپلم	قالی باف	۴	مطلقه
۲۶	۲۸	ریگ شاد	فوق بکلوریا/کاردانی	معلم خانگی	ندارد	مجرد
۲۷	۳۳	//	کلاس ۱۰	فروشنده	۴	غیبت همسر
۲۸	۲۹	//	فوق بکلوریا/کاردانی	بافنده	۳	فاقد توانایی کار
۲۹	۳۳	//	دیپلم	خیاط	۳	بیوه
۳۰	۳۱	//	دیپلم	آرایشگر	۲	بیوه

یافته‌های پژوهش

فقر به مثابه زیست جهانی بود که سراسر هستی این زنان را دربر می‌گیرد و به خودآگاهی، روابط بین‌ذهنی و کنش‌های روزمره آنان معنا می‌بخشد. تحلیل داده‌ها پس از مرور مکرر متون و

یافته‌های این مطالعه از رهگذر تحلیل تفسیری روایت‌ها و حرکت مداوم میان جزء و کل انجام شد و آنچه پدیدار شد

شناسایی واحدهای معنایی، ساختار بنیادین پدیده را در قالب سه مضمون اصلی و نه مضمون فرعی صورت‌بندی کرد. در ادامه، هر مؤلفه با بهره‌گیری از توصیفات غنی مشارکت‌کنندگان و تفسیر پدیدارشناسانه روایت می‌شود تا خواننده بتواند جهان زیسته ایشان را از افق آگاهی خودشان درک کند.

جدول ۲- مضامین اصلی و فرعی زیست فقیرانه زنان سرپرست خانوار

Table 2- Core and sub-themes of the lived experience of poverty among female-headed households

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم
	فقر معیشتی	نداشتن غذا، نداشتن لباس مناسب، نداشتن خانه، نداشتن سرمایه برای پس‌انداز، نداشتن منبع درآمد، ناتوانی در تأمین نیازهای روزمره.
تنگنای زیستی	اسارت اقتصادی	دسترسی نداشتن به منابع تولیدی، ناتوانی اقتصادی، وابستگی به دیگران، ناتوانی در دفاع از حقوق، محرومیت از فرصت و امکانات.
	تلاش برای بقا	فرسودگی جسمی، اجبار به انجام کارهای سخت، زندگی با مشقت، تلاش برای ادامه زندگی.
	استیصال روحی	ناچاری و بیچارگی، نگران از آینده فرزندان، ناامیدی، زندگی خسته‌کن، بیمارگونه بودن فقر.
واگیـــــری	تسری همگانی	متأثر شدن کل اعضای خانواده، مشکل کلان جامعه، موجودیت طولانی مدت فقر.
	تله درماندگی	نداشتن راه پیشرفت، نداشتن راه نجات، نداشتن حامی مالی.
	جمع‌گریزی	انزوای اجتماعی ناشی از فقر، اجتناب از تعاملات اجتماعی، انگ اجتماعی، شرم از فقر و نداری.
	محرومیت مسکن	بی‌سرپناه بودن، بی‌خانمان بودن، زندگی در خانه‌های کرایه‌ای با نگرانی اخراج، عدم دسترسی به مسکن مناسب.
	فشار روانی-عاطفی	استرس و نگرانی مداوم، ترس از ناتوانی در پرداخت کرایه‌خانه، اضطراب ناشی از بیماری اعضای خانواده، احساس درماندگی در برابر افزایش قیمت‌ها، احساس ناتوانی و تحقیر.
فشار چندبُعدی	فرســـــودگی جسمانی و روانی	بیمار بودن، گرفتار شدن به سردرد، ضعف جسمانی، داشتن درد جسمانی، ناتوانی مالی در مراجعه به بیمارستان، گوشه‌نشینی، تأثیر خانه‌نشینی در ضربه روحی، نگرانی و اضطراب از نداشتن مخارج زندگی، تأثیر فقر در دچار شدن به افسردگی و مشکلات روانی، غمگین بودن، پریشان بودن، تشویش کردن، دچار شدن به افسردگی.

تنگنای زیستی

تنگنای زیستی یکی از برجسته‌ترین مضامین استخراج شده از داده‌هاست که نشان‌دهنده وضعیتی است که در آن زندگی زنان سرپرست خانوار به سطح تأمین حداقل نیازهای اولیه تقلیل یافته و بقا جایگزین کیفیت زندگی شده است. این مقوله بیانگر تجربه‌ای است که در آن فقر به صورت ملموس در تغذیه، پوشاک، مسکن، درمان و امنیت اقتصادی نمود پیدا می‌کند و شامل سه مضمون فرعی «فقر معیشتی»، «اسارت اقتصادی» و «تلاش برای بقا» است که بازتاب‌دهنده فشارهای مادی و هستی‌شناختی ناشی از فقر است و زندگی زنان سرپرست خانوار را به سطح «بقای محض» تقلیل می‌دهد.

فقر معیشتی

فقر معیشتی به عنوان نخستین مضمون فرعی، بیانگر ناتوانی مداوم زنان سرپرست خانوار در تأمین نیازهای اساسی زندگی است. در روایت مشارکت‌کنندگان، این پدیده صرفاً کمبود پول نیست، بلکه وضعیتی است که زندگی روزمره را با اضطراب، ناامنی و انتخاب‌های اجباری همراه می‌سازد؛ زنان ناچارند میان نیازهای ضروری تصمیم بگیرند و اغلب یکی را به بهای حذف دیگری قربانی کنند.

مشارکت‌کننده شماره ۲۹: «تجربه‌مه از فقر همی بوده که هیچ چیزی به خوردن نداشتیم. لباس مناسب برای پوشیدن نداشتیم و هیچ امیدی زندگی خوب‌تر برای ما وجود نداره. مه

سرپرست خانوار، به دلیل فقدان سرمایه، دارایی و منابع پایدار درآمدی در چرخه‌ای بسته از ناتوانی اقتصادی گرفتار می‌شوند. این اسارت صرفاً اقتصادی نیست، بلکه به کاهش قدرت انتخاب، وابستگی و از دست رفتن کرامت انسانی منجر می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۵: «روزگاری بد و ناداری ره که ما دیدیم، فقر همو ناداری، ناچاری و بیچارگی است. مه در طول زندگی ناداری و ناچاری زیادی تحمل کردم و درآمد نداشتیم. حالی به همین کاری که می‌کنم به مشکل نان شب و روز خانواده را پیدا می‌کنم.»

واژه‌های «ناداری»، «ناچاری» و «بیچارگی» نشان‌دهنده احساس فقدان اختیار و بن‌بست ساختاری است. مشارکت‌کننده فقر را وضعیتی می‌داند که تلاش فردی نیز قادر به تغییر آن نیست.

مشارکت‌کننده شماره ۲۴: «نداشتن سرمایه، بی‌پولی و نداشتن منبع درآمد، خانواده را فقیر می‌کند. ما فقط روزگزاران هستیم و چیزی در خانه نداریم. امروز اگر کار شد، می‌خوریم. اگر نشد، خدا بزرگ است.»

این روایت، وابستگی کامل معیشت به شرایط روزانه و فقدان هرگونه پشتوانه اقتصادی را نشان می‌دهد. چنین وضعیتی، زنان را در معرض آسیب‌های شدید اقتصادی و اجتماعی قرار می‌دهد.

مشارکت‌کننده شماره ۲۷: «من ماهانه ۵۰۰۰ افغانی معاش می‌گیرم که این قدر پول برای خریداری ضروریات یک خانواده پنج نفره خیلی کم است. ما درحقیقت فقیر هستیم. اگر آدم تنانه چیزهای ضروری خود را به آسانی پیدا کنه، فقیر است. حتی آدم فقیر نمی‌تانه از حق و حقوق خود دفاع کند. مجبور است هر روز با مشکلات و سختی مبارزه کنه. اگر آدم توانایی نداشته باشه، مجبوره شب و روز خوده به ناامیدی بگذرانه.»

این نقل قول نشان می‌دهد که فقر توان مطالبه‌گری و مشارکت اجتماعی را تضعیف می‌کند و به حذف نمادین فقرا از عرصه عمومی منجر می‌شود.

یک وضعیتی را تجربه می‌کنم که خیلی دردناک است. درحالی که خیاطی بلد استم، اما کار خیاطی خیلی کم شده. مردم پول نداره که لباس‌های خوده پیش خیاط ببره.»

این نقل قول نشان می‌دهد که فقر از دید مشارکت‌کننده، هم‌زمان محرومیت مادی و فقدان معنا و امید در زندگی است. مفهوم «زنده‌بودن بدون زندگی» بیانگر شکاف عمیق میان بقا و زیست باکیفیت است که در ادبیات فقر مزمن نیز به عنوان یکی از پیامدهای اصلی فقر ساختاری مطرح می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۹: «ما در وضعیتی قرار داریم که به نان شب و روز خود محتاج هستیم. خانه شخصی نداریم که بی‌غم در آنجا زندگی کنیم. من به عنوان سرپرست خانواده نمی‌توانم که ضروریات خانواده را به آسانی پیدا کنم و یا اگر در خانه کدام مریضی پیدا شوه، نمی‌دانم پول دوا و داکتر را از کجا پیدا کنم. چنین شرایط فقری و ناداری است.»

در این روایت، فقر معیشتی با احساس ناامنی دائمی نسبت به آینده گره خورده است. این ناامنی توان برنامه‌ریزی بلندمدت را از زنان سلب کرده و آنان را در چرخه‌ای از نگرانی مداوم نگه می‌دارد. ترس از انتقال این محرومیت به نسل بعد، عمق فاجعه را نشان می‌دهد. فقر میراثی شوم تلقی می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۲۲: «من سند لیسانس دارم. بعد از فوت شوهرم مجبور شدم که برای سرپرستی خانواده کار کنم. خیلی دنبال کار اداری بودم، اما پیدا نشد. حالی چند وقت میشه که در خانه آرایشگری می‌کنم. وضعیت کار خیلی خوب نیست. به مشکل شکم اولاد خوده سیر می‌کنم. اگر وضعیت همین‌طور ادامه پیدا کنه، اولادیم مثل ما فقیر می‌مانه؛ چراکه از بی‌پولی نه خوب درس خوانده می‌تانه و نه کدام حرفه خوب را بلد میشه.»

این نقل قول نشان می‌دهد که فقر معیشتی، فقط تجربه فردی نیست، بلکه به نگرانی عمیق درباره آینده فرزندان و بازتولید فقر در نسل بعدی منجر می‌شود.

اسارت اقتصادی

مضمون «اسارت اقتصادی» به وضعیتی اشاره دارد که در آن زنان

تلاش برای بقا

شرایط اقتصادی دشوار تجربه می‌کند.

واگیری درماندگی

واگیری درماندگی به‌عنوان دومین مقوله اصلی، بیانگر پیامدهای عمیق و پایدار فقر مزمن بر سلامت روانی زنان است. این مقوله نشان می‌دهد که فقر صرفاً یک وضعیت اقتصادی نیست، بلکه تجربه‌ای روانی، عاطفی و وجودی است که توان روانی فرد را تحلیل می‌برد. داده‌ها نشان می‌دهد زنان فقر را نه یک کمبود موقت، بلکه وضعیتی فرساینده، مزمن و درهم‌تنیده با هویت فردی و اجتماعی خود تجربه می‌کنند. این مقوله از چهار مضمون فرعی «استیصال روحی»، «تسری همگانی فقر»، «تله درماندگی» و «جمع‌گریزی» شکل گرفته است.

استیصال روحی

استیصال روحی بیانگر وضعیت فرسودگی عاطفی، ناامیدی عمیق و خستگی مزمن روانی ناشی از مواجهه طولانی‌مدت با فقر است. در این مضمون، فقر نه تنها به‌عنوان وضعیتی مادی، به‌مثابه عامل ویرانگر روانی توصیف می‌شود که امید، انگیزه و احساس ارزشمندی فرد را تضعیف می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۱۴: «فقر در اصل یک مرض است؛ مرضی که کل اعضای خانواده به او مبتلا شده. بدترین مرض همین فقر است که همه ما به او گرفتار شدیم. همگی ما از لحاظ روحی دچار مشکل استیم و از لحاظ جسمی خیلی ضعیف و ناتوان شدیم. فقری ما علاوه به مشکل روحی و جسمی، ما به پیش مردم خیلی بی‌ارزش کرده. در جامعه ما افراد پولدار نسبت به آدم‌های فقیر پیش مردم زیاد باارزش هستن و احترام دارن. همین که آدم فقیر باشه، کس به او ارزش نمیده. گپ‌هایش برای مردم ارزش نداره. آدم فقیر توانایی و مقاومتش در برابر مشکلات زندگی بالا است؛ اما از لحاظ روحی خیلی خسته است و از زندگی نا امید است.»

در این نقل قول، فقر به‌عنوان «مرض» توصیف می‌شود؛ استعاره‌ای از درک زنان از فقر به‌عنوان وضعیتی آسیب‌زا،

تلاش برای بقا سومین مضمون فرعی در ذیل تنگنای زیستی است و بیانگر وضعیتی است که در آن زندگی به تداوم حداقلی حیات تقلیل می‌یابد و زنان ناچارند با انجام کارهای سخت، کم‌درآمد و فرساینده، بقای خانواده را تضمین کنند. در چنین وضعیتی، زندگی به مبارزه طاق‌تفرسای روزمره برای تأمین حداقل‌ها تبدیل می‌شود؛ تلاشی که نه برای پیشرفت، بلکه صرفاً برای زنده ماندن است و با از دست دادن کرامت همراه است.

مشارکت‌کننده شماره ۳۰: «فقر تنها نداشتن خوراک، پوشاک و سرپناه نیست. همین که فرصت و امکانات برای یک زندگی خوب‌تر نداشته باشی، درحقیقت فقیر هستی. آدم‌های فقیر و نادار مثل ما مجبور است هر روز زندگی را با سختی و مشکلات بگذرانند.»

این روایت نشان می‌دهد که تلاش برای بقا با فرسودگی جسمی و روانی همراه است و زندگی را به چرخه‌ای از تکرار مشکلات تبدیل می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۲۶: «فقر، بی‌پولی و نداری است. همین که ما نمی‌توانیم چیزهای ضروری خود را به آسانی پیدا کنیم، فقیر استیم. آدم که فقیر بود، در برابر زورگوها از حق خود و خانواده دفاع کرده نمی‌تواند. حق تلفی و زورگویی‌ها از حق خود و خانواده دفاع کنه. ما در این‌طور یک شرایط مجبور میشیم هر چه آدم‌های زورمند و پولدار گفت قبول یا از حق خود بگذریم؛ چون توانایی مبارزه با افراد زور و حق‌خوار را نداریم. مه قبلاً در یک جای کار می‌کردم. یک ماه پول کارگری مره نداد. به هر جا عرض و داد کردم، کس صدای مره نشنید. مجبور شدم که از حق خود تیر شوم.»

مشارکت‌کننده شماره ۲۶: «امروزه در جامعه ما فقر یک مشکل کلان است که از سال‌های زیاد است که فقر و نداری بین مردم پیدا شده. اکثر مردم عادی در افغانستان کار خوب و درآمد کافی ندارند. خیلی به‌سختی خرج خانواده را پیدا می‌کنند. فقر زمانی خیلی دردناک میشه که نه توانایی انجام کاری داشته باشی و نه حمایت‌کننده مالی. مجبور استی به درگاه خدا صبر کنی.»

در این نقل قول‌ها تلاش برای بقا با تجربه تحقیر اجتماعی و بی‌ارزشی پیوند خورده است که زنان سرپرست خانوار در

فراگیر و مزمن. ظرفیت تأکید می‌کند که فقر بر فرد و خانواده از نظر روانی و جسمی تأثیر می‌گذارد. تجرب «بی‌ارزشی اجتماعی» و «بی‌احترامی»، احساس طرد و تحقیر را تشدید می‌کند. اشاره او به «توانایی و مقاومت» با «خستگی روحی» و «ناامیدی از زندگی» همراه است که شکاف میان تاب‌آوری ظاهری و فرسودگی درونی را نشان می‌دهد.

مشارکت‌کننده شماره ۱۷: «در وضعیت فقری و نداری از هر طرف زیر فشار هستیم. هرچه فکر می‌کنیم برای خود کدام راه چاره پیدا نمی‌توانیم. ما با همین شغل آرایشگری که دارم، یگان نفر را آرایش می‌کنم؛ اما درآمد خیلی کم است. به‌سختی مواد غذایی خانواده را خریداری می‌کنم. دیگه هیچ منبع نداریم. وقتی دست ما به جایی نرسید و مجبور می‌شویم برای یک لقمه نان دست به هر کاری بزنیم. زندگی ما خسته‌کننده شده. تا چه وقت این فقری و بدبختی را تحمل کنیم.»

این نقل‌قول بیان گر آن است که فقر تجربه‌ای چندوجهی، فراتر از کمبود پول و گره‌خورده با «نبود راه نجات» است. فشار مداوم، احساس بن‌بست و اجبار برای بقا، زندگی را خسته‌کننده و فرساینده می‌کند. این وضعیت بیانگر تخریب تدریجی امید و کاهش احساس کنترل بر زندگی است که از مؤلفه‌های اصلی استیصال روحی محسوب می‌شود.

تسری همگانی فقر

مضمون «تسری همگانی فقر» نشان می‌دهد که زنان فقر را پدیده‌ای فردی و محدود به خود نمی‌دانند، بلکه آن را تجربه‌ای جمعی، مسری و ساختاری تلقی می‌کنند که خانواده، جامعه و نسل‌های آینده را درگیر می‌سازد.

مشارکت‌کننده شماره ۱۳: «روزگاری فقری ما مثل مرض‌های ساری روزبه‌روز زیاد میشه. اگر برای از بین بردن فقر کاری نشود، شاید همه مردم منطقه فقیر شوند. چهار یا پنج سال پیش وضع اقتصادی مردم خوب بود. هرچه گذشت روزبه‌روز روزگار مردم خراب‌تر شد. حالی در جایی که ما زندگی می‌کنیم، اکثر مردم روزگار خوب نداره. اگر بتان نان شب و روز خانواده را پیدا کنند، خیلی

خوشحال می‌شوند؛ اما پول نان خشک همیشه پیدا نمی‌شه. یگان شب گرسنه خواب می‌کنیم.»

در این روایت، فقر به‌عنوان پدیده‌ای «درحال گسترش» و خارج از کنترل فردی توصیف می‌شود. سکینه با مقایسه گذشته و حال به زوال تدریجی شرایط اقتصادی اشاره می‌کند که نشان‌دهنده درک ساختاری از فقر است. این نگاه، احساس ناتوانی فردی را تشدید می‌کند؛ زیرا فقر به‌عنوان مشکلی فراتر از توان کنش فردی درک می‌شود.

مشارکت‌کننده شماره ۹: «فقر و نداری ما اگر زیاد دوام پیدا کنه، هیچ برنامه کمکی از طرف دولت یا مؤسسات خارجی روی دست گرفته نشود، مردم ناامید شده و به‌خاطر همین زندگی فقری تلف می‌شوند. اگر زنده هم بمانند، به همو نان یافته نیافته عادت می‌کنند.»

این نقل‌قول به فرایند «عادی‌سازی فقر» اشاره دارد؛ فرایندی که در آن تداوم فقر و نبود حمایت نهادی به کاهش امید و پذیرش منفعلانه وضعیت موجود منجر می‌شود. این عادت‌پذیری یکی از زمینه‌های اصلی فرسودگی روانی است.

مشارکت‌کننده شماره ۱۷: «من با پافشاری پدر و مادرم مجبور به ازدواج با شخصی شدم. شوهر و خانوادشان وضع مالی خوب نداشتند؛ اما باز هم تا زمانی که او سرپا بود، خانواده را سرپرستی می‌کرد. روزگار ما خوب بود. مرد هر رقم کار می‌تانه.. گرمی و سردی را تحمل می‌کنه برای کارکردنش کدام ممانعت وجود نداره. بعد از اینکه در اثر حادثه ترافیکی کمرش دچار مشکل شد، همه مسئولیت خانواده به عهده من واگذار شد. حال با مهارت نسبی که در آرایشگری دارم، به مشکل می‌تانم بخشی ضروریات خانواده را پیدا کنم. ما خانواده‌های فقیر توانایی نداریم که اولادهای خود را به مکتب خوب روان کنیم که در آینده به درد جامعه بخوره. وقتی که این‌ها بزرگ شوند، تحصیلات خوب نداشته باشند، کدام حرفه خوب بلد نباشند، همه سرپا جامعه می‌شوند. کشور پیشرفت نمی‌کند.»

این روایت، تسری فقر را در سطح خانوادگی و نسلی نشان می‌دهد. فقر نه‌تنها زنان را در زمان حال تحت فشار قرار می‌دهد، آینده فرزندان و حتی توسعه جامعه را نیز تهدید

می‌کند. این آگاهی بار روانی مضاعفی بر زنان تحمیل می‌کند.

تله در ماندگی

تله در ماندگی به احساس گرفتار بودن در وضعیتی بدون راه خروج اشاره دارد؛ وضعیتی که در آن تلاش‌های مکرر برای تغییر، بی‌نتیجه مانده و به باور ناتوانی پایدار منجر شده است.

مشارکت‌کننده شماره ۲: «سال‌های زیاد است که فقر و ناداری را تجربه کردیم. هرچه منتظر ماندیم که امروز یا صبا روزگار ما خوب‌تر شود، از این بدبختی و بیچارگی نجات پیدا کنیم، هیچ راهی پیدا نشد. دیگه کاملاً ناامید شدیم. با گذشت هر سال روزگار ما بدتر میشه. به‌جز توکل به خدا هیچ امید و راه‌چاره‌ای دیگه نداریم.»

این روایت بیانگر ناامیدی عمیق و فروپاشی امید به تغییر است. انتظار طولانی برای بهبود و شکست‌های مکرر به درماندگی آموخته‌شده انجامیده است. فرد به تدریج باور می‌کند تلاش‌هایش بی‌اثر است و انگیزه کنش فعالانه کاهش می‌یابد. این درماندگی نه تنها روانی، ساختاری نیز هست؛ فقدان فرصت‌های واقعی تغییر، این باور را تقویت می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۲۲: «هر قدر تلاش می‌کنم که از این وضعیت بیرون شوم، باز برمی‌گردم سر جای اول. این روزگار فقری مثل زنجیر به پایم بسته شده؛ هر طرف می‌روم، راه بسته است. نه کاری دارم، نه کسی هست که دستم را بگیرد و نه کدام سرمایه دارم که یگان کار شخصی کنم. او هم اگر ممانعت نکنند. سال‌ها می‌گذره، اما هیچ چیز تغییر نکرده. دیگه قبول کردیم که این سرنوشت از ما جداشدنی نیست.»

تشبیه فقر به «زنجیر به پا» نشان‌دهنده تجربه اسارت روانی و اجتماعی است. این استعاره بیانگر محدودشدن دامنه انتخاب‌ها و احساس ناتوانی در حرکت به سوی آینده‌ای متفاوت است. باور به تغییرناپذیری شرایط، هسته مرکزی تله درماندگی را شکل می‌دهد و به تضعیف سرمایه روانی، کاهش خودکارآمدی و انفعال اجتماعی منجر می‌شود.

جمع‌گیزی

جمع‌گیزی به کناره‌گیری اجتماعی به‌عنوان واکنشی دفاعی در برابر فشار روانی، شرم و تحقیر ناشی از فقر اشاره دارد. بیشتر مشارکت‌کنندگان مصاحبه گفتند که به علت فقر و ناداری، خود را از سایر افراد جامعه کم‌ارزش‌تر و در سطح پایین می‌بینند و به همین علت از حضور در جمع مردم خودداری می‌کنند تا فقر و ناداری باعث شرمساری‌شان نشود.

مشارکت‌کننده شماره ۲۰: «از فکر کردن زیاد، یک رقم شدم که از گپ‌زدن بدم می‌ایه. دلم همیشه کار کنم. خوشم می‌ایه که در جای آرام دور از آدم‌ها باشم. همین خود را با دیگران مقایسه می‌کنیم که نه لباس خوب دارم، نه کدام زیورآلات دارم از خود می‌شرمم و از زندگی بیزارم. یگان وقت بدون کدام دلیلی گریه می‌کنم؛ اما در هر حالت مجبورم برای پیدا کردن نان و پوشاک اعضای خانواده کار کنم.»

این روایت نشان‌دهنده تعارض میان فرسودگی روانی و اجبار به ادامه کار برای بقا است. انزوا در اینجا نه انتخابی داوطلبانه، راهبردی دفاعی برای کاهش فشار روانی و حفظ حداقلی از تعادل روانی است؛ باین‌حال، الزام‌های معیشتی مانع کناره‌گیری کامل می‌شود و فرد را در چرخه‌ای از فشار و فرسایش نگه می‌دارد.

مشارکت‌کننده شماره ۱۶: «روزهایم یکی پس از دیگری بدون کدام پیشرفت می‌گذره و من بیشتر وقت‌ها در خانه تنها می‌نشینم. کارهای روزمره مرا خسته کرده و هم فکر نان شب و مشکلات زندگی آرامش را از من گرفته. گاهی احساس می‌کنم توان ادامه‌دادن ندارم و همیشه حیران و پریشان‌استم.»

این نقل‌قول، تجربه تنهایی، خستگی روانی و فقدان آرامش پایدار را نشان می‌دهد. جمع‌گیزی در این تجربه پیامد مستقیم فشارهای مداوم اقتصادی و عاطفی است که به کاهش تعاملات اجتماعی، تضعیف شبکه‌های حمایتی و تشدید احساس انزوا می‌انجامد.

فشار چندبعدی

یافته‌ها نشان می‌دهد که فقر در تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار، «فشار چندبعدی» ناشی از هم‌پوشانی محرومیت‌های

تکمیل می‌شود، به این فکر و تشویش می‌شوم که شاید صاحب‌خانه، کرایه‌خانه را بلند ببرد یا اگر کرایه‌خانه را پرداخت ننمایم، شاید ما را از خانه بیرون کند.»

در اینجا ناامنی مسکن به صورت اضطراب زمانی و پیش‌نگرانه تجربه می‌شود. فرد نه تنها با وضعیت فعلی، با سناریوهای احتمالی آینده، زندگی می‌کند: افزایش کرایه، ناتوانی در پرداخت، اخراج از خانه. این «پیش‌بینی دائمی خطر» نوعی فرسایش روانی تدریجی ایجاد می‌کند.

فشار روانی و عاطفی

فشار روانی _ عاطفی پیامد مستقیم و پایدار ناامنی اقتصادی در تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار است. فقر فراتر از سطح مادی، ذهن، احساسات و دنیای عاطفی زنان را درگیر می‌سازد. نگرانی دائمی از تأمین نیازهای اولیه، ناتوانی در دسترسی به خدمات درمانی و آموزشی، و ترس از آینده فرزندان، آنان را در وضعیت تنش روانی مزمن قرار می‌دهد. این فشار به صورت بی‌قراری، اضطراب، اختلال خواب، احساس شرم، کاهش عزت نفس و افسردگی بروز کرده و کیفیت زندگی فردی و خانوادگی را به شدت تضعیف می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۲۱: «شرایط زندگی ما خیلی خراب است. نه پول دوا و شفاخانه دارم و نه امکانات زندگی را برای خانواده پیدا کده. می‌توانم به خاطر این حالت خیلی نگران استم و نه روز آرام می‌گیرم و نه شب خواب راحت دارم. همی که پول نداشتی، آرامش و راحتی نداری.»

این روایت بیانگر اضطراب مزمن و فقدان آرامش روانی است. مشارکت‌کننده ناامنی اقتصادی را مستقیماً با «نگرانی دائمی» و اختلال خواب پیوند می‌دهد. ناتوانی در تأمین هزینه‌های درمانی، ذهن او را درگیر کرده و مرز روز و شب را از نظر آرامش روانی از بین برده است. بی‌خوابی شبانه نشان‌دهنده نفوذ فشار اقتصادی به عمیق‌ترین لایه‌های زیست روانی و سلب امکان بازیابی روانی است.

مشارکت‌کننده شماره ۱۹: «امکانات مناسب برای ادامه

معیشتی، مسکنی، روانی، جسمانی و اجتماعی است. کمبودهای مادی به طور مستقیم به تضعیف سلامت روان، فرسایش جسم، کاهش امنیت اجتماعی و تخریب کارکردهای خانوادگی منجر می‌شود و چرخه‌های جدید آسیب‌پذیری را بازتولید می‌کند. فقر تجربه‌ای انباشتی و فزاینده است که با گذشت زمان شدت می‌یابد و امکان رهایی را کاهش می‌دهد. فشار اقتصادی بر بدن، روان و موقعیت اجتماعی تأثیر گذاشته و چرخه‌های معیوب جدید ایجاد می‌کند.

محرومیت مسکن

محرومیت مسکن به عنوان یکی از ابعاد کلیدی فشار چندبعدی، نشان‌دهنده ناامنی زیستی و بی‌ثباتی دائمی در زندگی زنان است. مسکن به جای آنکه فضای آرامش و امنیت باشد، به منبع اضطراب و نگرانی مستمر تبدیل شده است. بی‌ثباتی و ناامنی ناشی از فقدان سرپناه مناسب بر زنان سرپرست خانوار فشار چندبعدی می‌گذارد.

مشارکت‌کننده شماره ۱۵: «ما در وضعیت خیلی خراب هستیم که نه غذا برای خوردن داریم و نه سرپناهی برای زندگی کدن. به همین شکل هر روز زندگی فقیری و نداری را تجربه می‌کنیم. در خانه‌ای که زندگی می‌کنیم، کرایه است. اکثر وقت‌ها کرایه‌خانه را داده نمی‌توانیم و صاحب‌خانه سر ما فشار میاره. می‌گه اگر کرایه داده نمی‌توانیم، از خانه بیرون شوین.»

در این تجربه، فشار مالک خانه فقر را از کمبود اقتصادی به سطح روابط قدرت و سلطه منتقل می‌کند. مشارکت‌کننده نه تنها با فقدان منابع، با تهدید بیرون‌رانندگی از فضای زندگی مواجه است. این تهدید دائمی، احساس «حق‌نداشتن برای ماندن» را ایجاد می‌کند؛ گویی فرد جایگاه تثبیت‌شده‌ای در جهان اجتماعی ندارد.

مشارکت‌کننده شماره ۱۶: «در خانه کرایه زندگی می‌کنم و همیشه نگران هستم که این ماه کرایه‌خانه را چگونه و از کجا پرداخت نمایم. وقتی تاریخ قرارداد خانه

روان و پیوندهای عاطفی خانواده را تضعیف می‌کند.

فرسودگی جسمانی و روانی

تداوم فشار چندبُعدی فقر به فرسودگی هم‌زمان جسم و روان زنان سرپرست خانوار می‌انجامد. در تجربه زیسته آنان، بدن به میدان بروز فقر تبدیل می‌شود؛ سوء تغذیه، کار مداوم، استرس مزمن و فقدان دسترسی به خدمات درمانی در قالب دردهای جسمانی، بیماری‌های مزمن و اختلالات روانی آشکار می‌شود. فقر نه تنها معیشت، توان زیستی و روانی زنان را تحلیل می‌برد و آنان را در چرخه خستگی، بیماری و ناتوانی گرفتار می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۱۲: «الفاظ جسمی وضعیت خوبی ندارم. سرم درد می‌کند. پول ندارم و روز و شب در فکر هستم که چکار کنم تا مصارف خانه را پیدا کنم. فکر کردن زیاد و کار کردن زیاد، آدم را ضعیف و ناتوان می‌کند. مه به همین خاطر مریض شدم. اگر از یک درد کمی بی‌غم می‌شم، درد دیگه پیدا میشه.»

این روایت پیوند مستقیم فشار روانی و فرسودگی جسمانی را نشان می‌دهد. مشارکت‌کننده سردرد و ضعف جسمانی را نه بیماری تصادفی، پیامد «فکر کردن زیاد» و «کار کردن زیاد» می‌داند. نگرانی دائمی برای تأمین مخارج خانه به استرس مزمن بدل می‌شود و بدن را نقطه بروز این فشار قرار می‌دهد. فرسودگی جسمی نتیجه انباشت فشارهای روانی و اقتصادی است.

مشارکت‌کننده شماره ۱۱: «از صبح تا شب نه گرما می‌بینم و نه سرما می‌بینم. همیشه مشغول کارم؛ اما درآمد برای ضروریات خانواده کافی نیست. به خاطر کار زیاد دست‌ها، پاها و کمرم درد می‌کند و گاهی از شدت خستگی نمی‌توانم حتی استراحت کنم؛ بالین‌حال، مجبورم کار کنم تا اولادهایم گرسنه نمانند.»

این روایت تضاد میان فرسودگی جسمی و اجبار به ادامه کار را نشان می‌دهد. درد دست‌ها و کمر نشانه فشار جسمانی ناشی از کار مداوم است؛ اما توقف ممکن نیست. مسئولیت تأمین غذای فرزندان، بدن فرسوده را به تداوم کار وامی‌دارد و

زندگی ندارم. تجربه من این است که پول ندارم. غذای روز و شب خود را به سختی پیدا می‌کنم. به خاطر مشکل اقتصادی فرزندان خود را به مکتب فرستاده نتوانستم. از این خاطر که اولادهایم مکتب رفته نمی‌تانه، خود را خیلی کم احساس می‌کنم و به یک شکلی پیش اولادهایم شرمسار هستم.»

در این روایت، فشار روانی با «احساس شرم» و «خودکم‌بینی» بروز می‌یابد. ناتوانی در تأمین آموزش فرزندان، نه به عنوان محرومیت ساختاری، به عنوان شکست شخصی و مادری تجربه می‌شود. مشارکت‌کننده فقر را عامل کاهش ارزشمندی خود در برابر فرزندان می‌داند. این شرمساری، فشار عاطفی شدیدی ایجاد می‌کند که عزت نفس زن را تضعیف و رابطه عاطفی او با فرزندان را خدشه‌دار می‌سازد. فقر به درون هویت مادری نفوذ کرده و آن را آسیب‌پذیر می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۲۴: «تا زمانی که سرمایه داشتیم، خیلی روزگار به خوشی و راحتی سپری می‌شد؛ اما حالا همیشه نگران هستیم. شادی و نشاطی که در خانه داشتیم، از بین رفته. فرزندانم غمگین و سرخورده شدند. خودم دچار مریضی افسردگی شدم. به خاطر آینده اولادها خیلی تشویش می‌کنم. به این فکر هستم که چطور اولادهایم را درست تربیه کنم یا همه خواسته‌هایشان را برآورده نتوانم. اگر نتوانم، چطور خواهد شد.»

این روایت نشان می‌دهد که فشار روانی ابعادی خانوادگی و بین‌نسلی دارد. از بین رفتن «شادی و نشاط خانه» بیانگر فروپاشی عاطفی خانواده در اثر فقر است. افسردگی مادر و غمگینی فرزندان، حاکی از انتقال فشار روانی به سایر اعضاست. نگرانی عمیق از آینده فرزندان، بار عاطفی مضاعفی بر دوش زن نهاده و فشار روانی را تشدید می‌کند. در این تجربه، فقر حال و آینده خانواده را تهدید می‌کند.

مقوله «فشار چندبُعدی» نشان می‌دهد که فقر مزمن ذهن و احساسات زنان سرپرست خانوار را پیوسته درگیر می‌کند. اضطراب، بی‌خوابی، شرم، خودکم‌بینی، افسردگی و نگرانی از آینده فرزندان از پیامدهای روانی فقر است. این فشار فردی، خانوادگی و بین‌نسلی توان عاطفی زنان را فرسوده و سلامت

چرخه خستگی و آسیب جسمی را بازتولید می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۳: «به خاطر فقر و خانه‌نشینی، ما زنان ضربه روحی می‌بینیم و در خانه اغتشاش و جنجال پیدا می‌شود. دیگه آرامش و خوشی از خانه دور شده؛ ما در این‌طور یک شرایط توانایی پیدا کردن خرج خانواده را نداریم. پول نداریم که بچه‌های ما وسایل ضروری مکتب بخرند. مجبور میشن کارگری کنند.»

این روایت پیوند فرسودگی روانی با تنش‌های خانوادگی را نشان می‌دهد. مشارکت‌کننده فقر را عامل «ضربه روحی»، از بین رفتن آرامش خانه و بروز اغتشاش می‌داند. فشار روانی ناشی از ناتوانی اقتصادی، کودکان را نیز به کارگری وامی‌دارد و این امر احساس گناه، ناتوانی و فرسودگی روانی مادران را تشدید می‌کند.

مشارکت‌کننده شماره ۸: «وقتی که در شبانه‌روز با شکم سیر غذا نخوریم، معلوم‌دار است که مریض می‌شویم؛ بدن ضعیف می‌شود؛ توان و حوصله کار را از دست می‌دهیم. در فکر پیدا کردن نان، همیشه خسته و نگران هستم. استرس دائمی، افسردگی و ناامیدی به سراغم می‌آید. فکر می‌کنم همه مشکلات دنیا سر مه آمده.»

در این تجربه، سوء تغذیه به‌طور مستقیم با فرسودگی جسمی و روانی پیوند خورده است. مشارکت‌کننده ضعف بدن، کاهش توان کار، استرس، افسردگی و ناامیدی را زنجیره‌ای از پیامدهای فقر غذایی می‌داند. بدن و روان به‌طور هم‌زمان تحت فشار قرار گرفته است.

مشارکت‌کننده شماره ۱۵: «سرمایه اقتصادی یعنی پول و پیسه و امکانات لازم برای پیشبرد زندگی. وقتی که یک خانواده پول و امکانات برای تهیه ضروریات زندگی خود نداشته باشه، یعنی سرمایه اقتصادی نداره. همی شرایطی که ما داریم. ما توانایی پیدا کردن نان شب و روز خود نداریم. اگر شکم ما سیر باشه، لباس و دیگه ضروریات خانه ره نداریم.»

این روایت نشان می‌دهد که فقر، زنان را در انتخاب‌های دردناک میان نیازهای اولیه قرار می‌دهد. فقر مزمن، بدن و روان زنان را هم‌زمان درگیر می‌کند. بیماری، درد، سوء تغذیه، استرس و افسردگی، اجزای تجربه زیسته فقر است.

تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که تجربه زیسته فقر در بامیان در سه ساحت به هم پیوسته «تنگنای زیستی»، «فرسودگی روانی - اجتماعی» و «فشار چندبعدی» صورت‌بندی می‌شود. درهم‌تنیدگی این ساحت‌ها، چرخه معیوب فقر مقاوم را شکل می‌دهد و زنان را در «زیست نیازمندان» گرفتار می‌کند. فقر برای این زنان نه یک رویداد، وضعیتی هستی‌شناختی و بازتولیدشونده است.

بحث و نتیجه

این پژوهش با رویکرد پدیدارشناسی تفسیری در پی آن بود که فقر را نه تنها شاخص اقتصادی، به مثابه تجربه‌ای زیسته و درهم‌تنیده در زیست جهان زنان سرپرست خانوار در بامیان نیز آشکار کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که فقر در زندگی این زنان وضعیتی انباشتی، چندلایه و خودبازتولیدگر است که هم‌زمان ساحت‌های مادی، روانی، اجتماعی و وجودی را دربر می‌گیرد. فقر در این تجربه نه فقدان درآمد، وضعیتی فراگیر است که افق‌های امکان زیستن را محدود می‌کند. روایت مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که فقر به مثابه «نظامی از محرومیت‌های درهم‌تنیده» تجربه می‌شود؛ نظامی که در آن محرومیت اقتصادی، ناامنی اجتماعی، فرسایش روانی و محدودیت‌های فرهنگی یکدیگر را تقویت می‌کند. مفهوم «فشار زیستی اجتماعی» برآمده از داده‌ها با نظریه «تله محرومیت» چمبرز^۱ (۱۹۸۳) هم‌راستا است: محرومیت‌های متقابل (بی‌درآمدی، آسیب‌پذیری، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی) چرخه‌ای پایدار و خودتقویت‌کننده می‌سازد که توانایی خروج از فقر را ساختاری محدود می‌کند.

در سطح خرد و بین‌ذهنی، یافته‌ها نشان می‌دهد فقر چگونه از وضعیتی عینی به بخشی جدایی‌ناپذیر از هویت و روابط اجتماعی زنان تبدیل می‌شود. این فرایند را می‌توان با لنز تعامل‌گرایی نمادین تبیین کرد: زنان در تعاملات روزمره با

¹ Chambers

هنجارهای پدرسالارانه، نگاه‌های قضاوت‌گر و نهادهای پردکننده مواجه‌اند که به تدریج احساس شرم، بی‌ارزشی و درماندگی را در «گفت‌وگوی درونی»، درونی‌سازی می‌کند؛ با این حال، این درونی‌سازی صرفاً بازتاب انفعال نیست، زمینه‌ساز راهبردهای مقابله‌ای پیچیده‌ای است که گاه به شکل سکوت یا کناره‌گیری اجتماعی و گاه به صورت مقاومت خاموش و بازآفرینی کرامت درونی متجلی می‌شود. از منظر پدیدارشناختی، فقر در این بافت به یک «زیست‌جهان» فراگیر بدل شده است که در آن معناها، روزمره، اولویت‌بندی‌های معیشتی و حتی ادراک از آینده، تحت تأثیر این تجربه چندلایه بازتعریف می‌شود.

در سطح ساختاری، انسداد فرصت‌های شغلی برای زنان حتی با تحصیلات، با نظریه «بازار کار دوگانه» دورینگر^۱ (۱۹۷۱) قابل توضیح است: زنان در بخش ثانویه (اشتغال ناپایدار، دستمزد پایین، امنیت شغلی محدود) محبوس می‌شوند. این وضعیت با مفهوم «زنانه‌شدن فقر» پیرس^۲ (۱۹۷۸) نیز همخوانی دارد؛ بار مراقبت خانوادگی، تبعیض ساختاری و دسترسی محدود به منابع، فقر را برای زنان افغان به وضعیتی پایدار و بازتولیدشونده تبدیل کرده است. در سطح ذهنی، درونی‌شدن احساس بی‌ارزشی، شرم و درماندگی را می‌توان با نظریه «خرده‌فرهنگ فقر» لوییز^۳ (۱۹۵۹) تفسیر کرد؛ اما تأکید می‌شود که این درونی‌شدن، خود محصول محدودیت‌های ساختاری است، نه علت فقر. همان‌گونه که فراگوسا^۴ (Fragoso, 2025, p. 248, citing by Sen) اشاره می‌کند، رویکرد «قابلیت‌ها» ی سن^۵ (۱۹۹۹) نیز با یافته‌ها همسو است: فقر محرومیت از قابلیت‌های واقعی برای زیستن آن‌گونه که فرد ارزشمند می‌داند (دسترسی به شغل پایدار، مسکن امن، سلامت روان، آموزش و مشارکت اجتماعی) است. در سطح کلان اقتصادی، ناپایداری معیشت را می‌توان

در پرتو تحلیل‌های کینز^۶ (۲۰۰۷) از نقش ساختارهای اقتصادی در شکل‌دهی بیکاری و فقر ساختاری تفسیر کرد. همچنین نظریه «بین‌نهادی» کرنشاو (۱۹۹۱) نشان می‌دهد که هم‌پوشانی تبعیض جنسیتی، اقتصادی و اجتماعی، موقعیت‌های پیچیده محرومیت را می‌آفریند. در سطح جهانی، نظریه وابستگی فرانک^۷ (۱۹۶۷) فقر در جوامع پیرامونی را نتیجه موقعیت وابسته در نظام اقتصاد جهانی می‌داند.

یافته‌های این پژوهش با الهام از چارچوب کرنشاو (۱۹۹۱) تأیید می‌کند که زنان نه در امتداد محور فقر، در تقاطع چندین نظام طرد قرار می‌گیرند؛ وضعیتی که خروج از فقر را فراتر از اراده فردی، مستلزم دگرگونی هم‌زمان ساختارهای کلان و خرد می‌سازد. در بُعد سیاسی، سیاست‌های حمایتی موجود که یا صرفاً اقتصادی‌اند یا صرفاً جنسیتی‌محور، با نادیده گرفتن درهم‌تنیدگی پویای چهار سازه یادشده، ناخواسته به حاشیه‌راندن بیشتر زنان می‌انجامد؛ زیرا نیازهای آنان در تقاطع این محورها معنا می‌یابد. در بُعد بازنمایی نیز، گفتمان‌های مسلط توسعه و رسانه‌ها اغلب زنان سرپرست خانوار را در دو قالب کلیشه‌ای «قربانیان منفعل» یا «نیازمندان کمک» بازنمایی می‌کند و صدای آنان را در معناسازی از فقر و راهبردهای مقاومت روزمره‌شان خاموش می‌سازد. از این منظر، سه مضمون اصلی پژوهش شامل «تنگنای زیستی»، «فرسودگی روانی - اجتماعی» و «فشار چندبُعدی»، نه اجزای مجزا، حلقه‌های به هم پیوسته‌ای است که فقر را از یک کمبود مادی به وضعیتی کیفی، وجودی و تمام‌کننده ارتقا می‌دهد.

در مجموع، فقر در تجربه زنان بامیان فرایندی پویا و دیالکتیکی است که در آن ساختارهای سلطه، تعاملات نمادین و ادراکات زیست‌جهانی یکدیگر را بازتولید می‌کند. این چرخه نه تنها فرد، شبکه‌های خانوادگی و افق‌های معنایی آینده را نیز فرسایش می‌دهد؛ بر این اساس، مداخلات اثربخش باید

^۱ Doeringer

^۲ Pearce

^۳ Lewis

^۴ Fragoso

^۵ Amartya Sen.

^۶ Keynes

^۷ Frank

۳۹-۹. <https://doi.org/10.61186/jspi.15.1.9>

بیضایی، م.، و زنگنه‌مطلق، ف. (۱۴۰۲). بررسی آسیب‌های روانی و شخصیتی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد شهرستان زرنده. *ایده‌های نوین روانشناسی*، ۸(۲۲)، ۱-۱۲. <http://jnip.ir/article-1-1076-fa.html>

صدرنوبی، ف.، فولادیان، م.، دانشور، ه.، و آقاسی‌زاده، م. (۱۴۰۱). روایت‌پژوهی زندگی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره). *مطالعات زن و خانواده*، ۱۰(۱)، ۷۵-۱۰۳.

<https://civilica.com/doc/1480430>

محمدپور، ا.، بوستانی، د.، و علیزاده، م. (۱۳۹۱). ارزیابی کیفی عملکرد سازمان‌های بهزیستی و کمیته امداد در کاهش فقر زنان سرپرست خانوار شهر ساری. *رفاه اجتماعی*، ۱۲(۴۶)، ۳۶۵-۴۰۶. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-979-fa.html>

References

- Ahmadi, A., Amirmazhari, A., & Saffarinia, M. (2023). Narrative analysis of culture of poverty among female heads of households in the 19th district of Tehran in 1399. *Social Welfare Quarterly*, 22(87), 149-182. [In Persian] <https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3917-en.html>
- Akbari-Torkamani, N., Ghasemi, V., & Aghababaei, E. (2018). Empowerment of female-headed households in District 5 of Isfahan with emphasis on employment component. *Social Psychological Studies of Women*, 16(3), 7-36. [In Persian] <https://civilica.com/doc/889313>
- AlAzzawi, S., Dang, H. A., Hlasny, V., Abanokova, K., & Behrman, J. (2025). Female headship and poverty in the Arab region: Analysis of trends and dynamics based on a new taxonomy. *Social Indicators Research*, 180, 1067-1202. <https://doi.org/10.1007/s11205-025-03697-5>
- Amaro, F., Bastos, A., Cruz, J., & Proença, I. (2024). Mind the gap: The effects of eliminating the gender pay gap on income and poverty. *Journal of Poverty*, 28(6), 509-527. <https://doi.org/10.1080/10875549.2023.2235351>
- Armatys Kärreby, L. (2025). *Gender, Repatriation and Coping Mechanisms in Afghanistan* [Bachelor's thesis, Lund University Libraries]. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9191408>

هم‌زمان بر گسستن تله محرومیت و بازسازی عاملیت متمرکز باشد: توسعه برنامه‌های معیشتی پایدار و دسترسی به خدمات پایه (در راستای گسترش قابلیت‌ها و پاسخ به تنگنای زیستی)، طراحی نهادهای حمایتی غیرانگ‌آور و مداخلات سلامت روان جامعه‌محور (برای التیام فرسودگی روانی - اجتماعی و بازآفرینی گفت‌وگوی درونی مثبت)، و تقویت تشکلهای خودیار زنان به‌عنوان بسترهای معناسازی جمعی (برای کاهش فشار چندبعدی و مقابله با بازنمایی‌های کلیشه‌ای). پیامد سیاستی نهایی آن است که راهکارهای صرفاً اقتصادی یا جنسیتی محور بدون توجه به تقاطع ساختارهای سلطه و زیست جهان زنان، قادر به توقف چرخه فقر نخواهند بود. فقر در این بافت، پدیده‌ای چندسطحی است که تنها از رهگذر مداخلات جامع، کرامت‌محور و حساس به بافت قابل مهار است؛ مداخلاتی که هم‌زمان قابلیت‌های مادی را احیا کند؛ زخم‌های نمادین - روانی را التیام بخشد و عاملیت فردی و جمعی را در برابر نظام‌های چندلایه محرومیت بازسازی کند.

منابع فارسی

- احمدی، س.، امیرمظاهری، ا. م.، و صفاری‌نیا، م. (۱۴۰۱). تحلیل روایت فرهنگ فقر در بین زنان سرپرست خانواده در منطقه ۱۹ شهر تهران. *رفاه اجتماعی*، ۲۲(۸۷)، ۱۴۹-۱۸۲. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3917-fa.html>
- اکبری ترکمانی، ن.، قاسمی، و.، و آقابابایی، ا. (۱۳۹۷). توانمندسازی زنان سرپرست خانوار منطقه ۵ شهر اصفهان با تأکید بر مؤلفه اشتغال. *مطالعات اجتماعی-روانشناختی زنان*، ۱۶(۳)، ۷-۳۶. <https://civilica.com/doc/889313>
- بابایی‌نصیر، ا.، مؤمنی، ف.، رحمان‌زاده، س. ع.، ساروخانی، ب.، و باصری، ع. (۱۴۰۳). محرومیت‌های زنان سرپرست خانوار در تله‌های فضایی فقر (مطالعه‌ای تجربی در شهر تهران). *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۵(۱)،

- afghan-women-remote-bamyan-province
- Doeringer, P. B., & Piore, M. J. (1971). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. D. C. Heath and Company.
- Fragoso, K. P. (2025). Poverty as capability deprivation: Considering the relational approach, group-based analysis, and socio-structural lens. *European Journal of Social Theory*, 28(2), 247–263. <https://doi.org/10.1177/13684310241270471>
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America: Historical studies of Chile and Brazil*. Monthly Review Press.
- Hall, S. (2014). *A Study of Poverty, Food Security and Resilience in Afghan Cities*. DRC and PIN. <https://resources.peopleinneed.net/documents/1366-a-study-of-poverty--food-security-and-resilience-in-afghan-cities.pdf>
- Hewitt, J. P. (2007). *Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology* (10th ed.). Allyn and Bacon.
- Hoffman, E. P. (1992). Racial differences in the feminization of poverty. *The Review of Black Political Economy*, 21(1), 19–31. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1007/BF02689951>
- Jaglan, M., & Shergill, A. (2023). Gender and urban poverty in India. *Third World Quarterly*, 44(12), 2462–2480. <https://doi.org/10.1080/01436597.2023.2237426>
- Keynes, J. M. (2007). *The general theory of employment, interest, and money*. Palgrave Macmillan for the Royal Economic Society. (Original work published 1936)
- Khan, T. A., Bhat, A. H., Mohsin, A., & Majeed, I. (2023). Livelihood challenges in handicraft industry: A qualitative study on poverty and exploitation of women artisans in Srinagar. *Contemporary Voice of Dalit*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/2455328X231180385>
- Lewis, O. (1959). *Five families: Mexican case studies in the culture of poverty*. Basic Books.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Polity Press.
- McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771–1800. <https://doi.org/10.1086/426800>
- Mohammadpour, A., Boustani, D., & Alizadeh, M. (2012). Qualitative evaluation of organizational actions of committee Emdad and Behzisti toward the poverty- alleviation among caretaker women in Sari Township. *Social Welfare Quarterly*, 12(46), 365–406. [In Persian]. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-979-fa.html>
- Mwankusye, I. C., Marijani, I. G., & Mwankusye, M. Babaei-Nasir, M., Momeni, F., Rahmanzadeh, A. (2024). Thematic analysis of deprivations of female heads of households in the spatial traps of poverty (an experimental study in Tehran). *Iranian Journal of Social Issues*, 15(1), 9–39. [In Persian]. <https://doi.org/10.61186/jspi.15.1.9>
- Banzet, A., Kamal, M., Pascal, P., Pasquet, J., & Grunewald, F. (2007). *Causes and Consequences of Chronic Poverty Among Women in Afghanistan*. Groupe URD. <https://www.urd.org/en/project/causes-and-consequences-of-chronic-poverty-among-women-in-afghanistan/>
- Barros, R., Fox, L., & Mendonça, R. (1997). Female-headed households, poverty, and the welfare of children in urban Brazil. *Economic Development and Cultural Change*, 45(2), 231–257. <https://doi.org/10.1086/452272>
- Bedoya, G., Coville, A., Haushofer, J., Isaqzadeh, M., & Shapiro, J. P. (2019). *No Household Left Behind: Afghanistan Targeting the Ultra Poor Impact Evaluation*. The World Bank.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Prentice-Hall.
- Chambers, R. (1983). *Rural development: Putting the last first*. Longman.
- Chant, S. (2014). Exploring the “feminisation of poverty” in relation to women’s work and home-based enterprise in slums of the Global South. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 6(3), 296–316. <https://doi.org/10.1108/IJGE-09-2012-0035>
- Charlesworth, B., & Charlesworth, D. (2000). The degeneration of Y chromosomes. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 355(1403), 1563–1572. <https://doi.org/10.1098/rstb.2000.0717>
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2nd ed.). Sage Publications.
- Cho, S., Crenshaw, K. W., & McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785–810. <https://doi.org/10.1086/669608>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Sanford Law Review*, 43(6), 1241–1300. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Doctors Without Borders. (2023, May 31). *Reaching Afghan women in remote Bamyan province*. Doctors Without Borders. <https://www.doctorswithoutborders.org/latest/reaching->

- women in domestic matters for sustainable family economic growth in Afghanistan. *Al-Taqwa Journal of Social Sciences*, 2(1), 359–372. <https://doi.org/10.63476/atjss.v2i1.113>
- Shifidi, L. N., & Nandago, M. (2023). Female-headed household characteristics and poverty levels in Namibia: An ordinal probit analysis of the 2015/16 Namibia Household Income and Expenditure Survey. *Asian Journal of Population Studies*, 3(1), 1–15. <https://doi.org/10.3126/ajps.v3i1.61828>
- Shinwari, F., Ashna, H., & Hayat, N. (2024). Empowerment of women and reducing household poverty: Nangarhar Province, Afghanistan. *International Journal of Contemporary Issues in Social Sciences*, 3(2), 1546–1560. <https://ijciss.org/index.php/ijciss/article/view/805>
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Northeastern University Press.
- Tan, B., Guo, Y., & Wu, Y. (2024). The influence and mechanism of female-headed households on household debt risk: Empirical evidence from China. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 1–15. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03029-x>
- Trani, J.-F., Kuhlberg, J., Cannings, T., & Chakkal, D. (2016). Multidimensional poverty in Afghanistan: Who are the poorest of the poor? *Oxford Development Studies*, 44(2), 220–245. <https://doi.org/10.1080/13600818.2016.1160042>
- TUBS. (2020). *Bamyan in Afghanistan* [SVG map]. Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bamyan_in_Afghanistan.svg
- UNDP (2025). *Afghanistan Socioeconomic Review: Mass Returns at a Time of Growing Insecurity, 2024–2025*. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/afghanistan/afghanistan-socioeconomic-review>
- UNDP, & OPHI. (2024). *Multidimensional Poverty Index 2024: Poverty amid conflict – Briefing Note for Countries on the 2024 Multidimensional Poverty Index: Afghanistan* [PDF]. United Nations Development Programme & Oxford Poverty and Human Development Initiative. <https://www.hdr.undp.org/sites/default/files/Country-Profiles/MPI2024/AFG.pdf>
- UNICEF. (2024). *Adjusted Multidimensional Poverty Index (2023): Afghanistan*. Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI). https://ophi.org.uk/sites/default/files/2025-05/AFG_Adjusted_MPI_2023_%282024%29.pdf
- UN Women. (2025). *Gender Index 2024: Afghanistan*. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2025-06/gender-index-2024-afghanistan-en.pdf>
- R. (2025). The role of women employments on reduction of poverty among female headed household in Tanzania. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis*, 8(1), 302–310. <https://ijmra.in/v8i1/Doc/38.pdf>
- Mwakalila, E. (2023). Vulnerability of poverty between male and female headed household in Tanzania. *Journal of Family Issues*. 44(10). <https://doi.org/10.1177/0192513X221106740>
- Najam, W., Ibiyemi, T., Aziz, S., Najam, R., Gichohi-Wainaina, W. N., & Oldewage-Theron, W. (2023). Social determinants of rural household food insecurity under the Taliban regime. *Nutrients*, 15(7), 1681. <https://doi.org/10.3390/nu15071681> (p. 165)
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women, work, and welfare. *The Urban & Social Change Review*, 11(1-2), 28–36.
- Posel, D., Hall, K., & Goagoses, L. (2023). Going beyond female-headed households: Household composition and gender differences in poverty. *Development Southern Africa*, 40(5), 1117–1134. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2023.2182760>
- Pujiwati, L. A., Fatoni, Z., Alabshar, N., Harfina, D., Munawaroh, T., & Widaryoko, N. (2025). Determinants of household extreme poverty among female headed households in Indonesia: Does disability matter? *Journal of Poverty*, 29(4), 308–330. <https://doi.org/10.1080/10875549.2024.2338156>
- Sadrnabavi, F., Fouladiyan, M., Daneshvar, H., & Aghasizadeh, M. (2022). A Narrative Study of the Women heads of households' lives under the sponsorship of the Imam Khomeini Relief Committee. *Journal of Woman and Family Studies*, 10(1), 84–106. [In Persian] <https://civilica.com/doc/1480430>
- Samandar, R., & Wardak, M. H. (2025). Gender-specific challenges faced by women entrepreneurs in rural Afghanistan. *Future Business Journal*, 11(1), 149. <https://link.springer.com/article/10.1186/s43093-025-00576-w#citeas>
- Schütte, S. (2014). Living with patriarchy and poverty: Women's agency and the spatialities of gender relations in Afghanistan. *Gender, Place & Culture*, 21(9), 1176–1192. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2013.832661>
- Schutz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World*. Northwestern University Press.
- Schutz, A., & Luckmann, T. (1973). *The Structures of the Life-World*. Northwestern University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Anchor Books.
- Shahzad, M. (2025). Challenges for participation of

Impact report 2025: What does it take to shape a gender equal future?
<https://www.wbg.org.uk/publication/wbgs-impact-report-2025/>

Wondimu, H., Delelegn, W., & Dejene, K. (2022). What do female-headed households' livelihood strategies in Jimma city, South west Ethiopia look like from the perspective of the sustainable livelihood approach? *Cogent Social Sciences*, 8(1), 2075133. <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2075133>

UN Women. (2022). *Progress in Afghanistan country in 2022* [PDF]. UN Women Transparency Portal. <https://open.unwomen.org/sites/default/files/phpwkhtmltopdf/AF-progress-notes-2025-01-03%2002%3A48%3A52.pdf>

Van Schalkwyk, I. (2019). Strengthening female-headed households: Exploring the challenges and strengths of mothers with substance-problems living in a high-risk community. *Journal of Family Studies*, 27(2), 280–302. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1584122>

Women's Budget Group. (2025, November 19). *WBG's*